

ДІТИ В МЕДІА: ЯК ВИСВІТЛЮВАТИ Й ДОТРИМУВАТИСЯ ПРАВИЛ

ГО «Телекритика» ■ Київ ■ 2016 ■

СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗВІТ

Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил.

Спеціальний звіт. - К., ГО «Телекритика», 2016. - 48 ст.

А В Т О Р И

Мар'яна Закусило
Любов Найдюнова
Марина Дорош

Загальна редакція:
Наталія Лигачова
Діана Дуцик

Дизайн:
Яна Добрянська

Верстка:
Микола Шиманський

Спеціальний звіт підготовлений громадською організацією «Телекритика» за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні. Повну відповідальність за зміст несе ГО «Телекритика»; висновки й погляди, що були висловлені в звіті, не обов'язково збігаються з офіційною позицією уряду США.

ГО «Телекритика» провела експертні обговорення щодо того, як журналістам етично та професійно висвітлювати теми, де присутні діти. Також був проаналізований міжнародний досвід, законодавство та психологічний аспект залучення дитини до медіаматеріалів. У «дорожній карті» рекомендації для ЗМІ, державних органів та громадських організацій. Вони спрямовані в першу чергу на те, щоб максимально забезпечити дитину при залученні її до медіапродуктів і створити умови, в яких би теми, пов'язані з дітьми, висвітлювалися професійно і з дотриманням українських та європейських правових норм.

1 розділ

Дорожня карта

2 розділ

Аналіз проблеми

Мар'яна Закусило

Нацрада проти СТБ: регулятор-імітатор

Любов Найдьонова

Як захистити дитину в медіапросторі:
психологічний аспект

3 розділ

Експертне обговорення

Ольга Герасим'юк

Алессандро Саваріс

Аксана Філіпішина

Мар'яна Воронович

Валерія Лутковська

Микола Кулеба

Микола Княжицький

Юрій Павленко

Ольга Червакова

Ольга Калашник

Володимир Вовк

Ігор Розкладай

Антоніна Муштенко

Анатолій Максимчук

4 розділ

Додатки

Законодавство, якого мають дотримуватись ЗМІ,
залучаючи дітей до медіаматеріалів

Як проводити інтерв'ю з дитиною. Пам'ятка для
журналіста (візуалізація)

Як висвітлювати сексуальне насильство над дітьми
(рекомендації зарубіжних громадських організацій)

Методичні рекомендації з питань дотримання прав
дитини засобами масової інформації, ухвалені Комітетом
із питань свободи слова та інформаційної політики

«ДОРОЖНЯ КАРТА»

Залучаючи дітей до медіаматеріалів, журналісти мають бути особливо чутливими й дуже чітко дотримуватися професійних стандартів. Однак в українських ЗМІ часто трапляються порушення прав дитини, нехтування її інтересами, особливо при висвітленні випадків насильства над дітьми. Безперечно, завдання медіа – привертати увагу громадськості й держави до таких випадків, але робити це слід коректно, не завдаючи дитині ще більшої шкоди й не порушуючи її прав.

Резонансним прикладом недотримання прав дитини став випуск ток-шоу телеканалу СТБ «Один за всіх». Оскільки це й випадок — лише один із багатьох у нашому медіапросторі, ГО «Телекритика» ініціювала дискусію на тему етичного висвітлення дітей у ЗМІ.

Адже проблема має декілька аспектів:

- брак підготовки й відповідальності журналістів,
- недосконалість механізмів контролю дотримання етичних стандартів,
- недостатня співпраця з експертами (юристами, психологами),
- відсутність ефективної системи санкцій із боку регуляторних органів у випадках порушення прав дитини.

За результатами експертних обговорень, аналізу законодавства й міжнародного досвіду, ГО «Телекритика» розробила «дорожню карту» з рекомендаціями для ЗМІ, державних органів та громадських організацій. Вони спрямовані в першу чергу на те, щоб максимально убезпечити дитину при залученні її до медіапродуктів і створити умови, в яких би теми, пов'язані з дітьми, висвітлювалися професійно і з дотриманням українських та європейських правових норм.

Проблеми, які виникають при взаємодії дітей із медіа:

- **ПОРУШЕННЯ ЖУРНАЛІСТАМИ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ** під час залучення дітей до створення медіапродукту (особливо у випадках висвітлення питань, пов'язаних із насильством щодо дітей);
- **ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ**, зафіксованих у вітчизняному та міжнародному законодавстві;
- **ВИКОРИСТАННЯ ОБРАЗУ ДИТИНИ В НЕПРИЙНЯТНИЙ СПОСІБ** та без суспільно значущої потреби;
- **КОНТЕНТ, ЩО МОЖЕ ЗАВДАТИ ШКОДИ ДІТЯМ** (як-от зі сценами насильства, еротики тощо) демонструється в час, коли його можуть побачити діти;
- **ДЕФІЦИТ ЯКІСНОГО ДИТЯЧОГО КОНТЕНТУ**, зокрема за участі самих дітей.

Перешкоди на шляху вирішення цих проблем:

- брак знань журналістів у сфері прав людини, норм українського та міжнародного законодавства;
- під час виготовлення медіапродукту ЗМІ часто ставлять комерційні інтереси вище за права та інтереси дитини;
- відсутність дієвих механізмів стеження за дотриманням етичних стандартів (не працює система саморегуляції, редакційні ради);
- регуляторні органи повною мірою не виконують своєї функції нагляду за мовленням та не запроваджують ефективної системи санкцій у випадках порушення прав дитини;
- ухвалення Кабміном лобістського в інтересах індустрії нового Положення про державне посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів, яке передбачає фактично лише один обмежений індекс глядацької аудиторії для фільмів — «18»;
- відсутність дієвої системи позначок на телебаченні, яка би захищала дітей від шкідливого контенту, причому не лише фільмів і серіалів, а й телепрограм;
- недостатня співпраця й координація дій між ЗМІ, регуляторними органами та експертним середовищем (юристами, психологами).

Усім учасникам процесу

(державним органам,
топ-менеджменту ЗМІ, журналістам,
громадським організаціям)

- дотримуватися принципу пріоритету прав та інтересів дитини;
- дотримуватися українського та міжнародного законодавства, спрямованого на захист дітей (Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства тощо).

Рекомендації

Національній раді з питань телебачення і радіомовлення:

- регулярно моніторити дотримання норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту, реагувати на скарги глядачів і призначати відповідні перевірки мовників;
- застосовувати передбачені законом санкції у випадку порушення норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту;
- залучати експертні установи й організації (психологів, педагогів) до розгляду питань та ухвалення рішень у випадку порушення норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту;
- продовжити розпочатий у 2011–2013 роках за підтримки Ради Європи проект з адаптації в Україні нідерландської системи телепозначок Kijkwijzer, запустити пілотний проект;
- провести широке громадське обговорення проекту Кодексу мовлення (проект Кодексу мовлення, підготовлений Нацрадою і спрямований на саморегуляцію галузі та вирішення питань, що не охоплені законодавством або можуть неоднозначно тлумачитися в законодавстві), виписати остаточну редакцію документа й спонукати мовників до його підписання та взяття на себе зобов'язань у дотриманні прав дитини під час виготовлення і трансляції контенту.

Верховній Раді України:

- ухвалити закон «Про аудіовізуальні послуги», в якому передбачити дієві механізми захисту дітей від шкідливого аудіовізуального контенту, а також поширити дію редакційних статутів і редакційних рад не лише на телерадіоорганізації, а й продакшни, які виробляють контент на замовлення телерадіоорганізацій.

Кабінету Міністрів України та іншим органам виконавчої влади:

- переглянути індекси глядацької аудиторії, передбачені новою редакцією Положення про державне посвідчення на право розповсюдження й демонстрування фільмів, привести їх у відповідність до практики Європейського Союзу, запровадити часові обмеження на показ контенту не лише з індексом «18», а й «16»;
- стимулювати й підтримувати наукові дослідження у сфері медіапсихології та медіакультури, щоби вивчити вплив медіаматеріалів, зокрема на дітей;
- включати в підготовку журналістів напрям «права дитини», а також медіапсихологію, щоби журналісти були обізнані з ризиками при взаємодії дітей із медіа.

Громадським організаціям (у сфері захисту прав людини, медійним організаціям, об'єднанням психологів):

- налагодити регулярну взаємодію зі ЗМІ: експертне консультування журналістів, проведення тренінгів і навчань щодо юридичних та психологічних аспектів залучення дітей;
- надавати експертну підтримку Національній раді з питань телебачення і радіомовлення під час розгляду питань і ухвалення рішень у випадку порушення норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту;
- моніторити порушення прав дітей та етичних стандартів у ЗМІ, публічно заявляти про ці порушення, звертати на це увагу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та органів саморегулювання галузі;
- проводити інформаційні кампанії про запобігання насильства над дітьми й поширювати в суспільстві принцип дитиноцентризму — пріоритетності прав дитини;
- сприяти у створенні медійного продукту, орієнтованого на дітей.

ЗМІ та медіахолдингам:

- дотримуватися норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту, реагувати на скарги глядачів і державних органів;
- провести спільну закриту зустріч представників ЗМІ та медіахолдингів із експертами у сфері прав дитини, державними органами, домовитися про взяття на себе зобов'язань щодо захисту прав дітей під час виготовлення і трансляції контенту;
- напрацювати спільно з Національною радою з питань телебачення і радіомовлення проект Кодексу мовлення, підписати цей документ і взяти на себе зобов'язання дотримуватися прав дитини під час виготовлення і трансляції контенту;
- прописати дієві редакційні статuti, які відобразатимуть положення Кодексу мовлення та зобов'язання в дотриманні прав дитини під час виготовлення і трансляції контенту;
- створити дієві редакційні ради, які стежитимуть за дотриманням редакційних статутів і контролюватимуть редакційну політику не лише ЗМІ, а й продакшнів, які виробляють контент на замовлення телерадіоорганізацій.

Журналістам:

- дотримуватися Кодексу журналістської етики, зокрема статті 18 про особливу обережність журналістів при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми;
- дотримуватися норм законодавства про захист дітей від шкідливого контенту, законодавства про права дитини;
- проходити тренінги й навчання щодо юридичних та психологічних аспектів залучення дітей до медійного контенту;
- під час підготовки медіапродукту із залученням дітей консультуватися з експертами — юристами, психологами, правозахисниками (до виходу матеріалу в ефір чи до публікації);
- уникати дискримінації за віком при створенні медіапродукту, пам'ятаючи, що жодна професійна мета не може бути вищою за інтереси дитини;
- не використовувати образ дитини, щоби посилити враження глядача, здобути рейтинги чи збільшити перегляди;
- не залучати дітей до створення матеріалів, не дозволених для перегляду ними;
- дбати про конфіденційність дітей: висвітлюючи негативні події з їхнього життя, передбачити, які наслідки це може мати для подальшого життя, вдаватися до спеціальних засобів забезпечення анонімності (темна кімната, зйомка зі спини, накладення фільтрів зображення тощо);
- брати до уваги, що згода батьків чи законних опікунів є обов'язковою, але недостатньою підставою для залучення дитини до медіапродукту — насамперед журналіст має дбати про фізичне та емоційне благополуччя й гідність дитини;
- якщо дитина пережила насильство чи стала його свідком, треба враховувати, що вона травмована такими подіями — згадування й детальний переказ подій наражає на ризик повторного травмування, тому інтерв'ювати дитину доцільно лише в тому випадку, якщо інформацію не можна отримати за допомогою інших осіб;
- під час інтерв'ювання дитини необхідно враховувати правила, які законодавство передбачає стосовно допиту малолітніх і неповнолітніх свідків (передбачених статтею 142 КАСУ, іншими процесуальними законами, як це передбачено вимогами ч. 2 статті 12 Конвенції ООН про права дитини, а також Керівними принципами ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей — жертв та свідків злочинів, Керівними принципами Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей);
- виробляти більше контенту, спрямованого на дітей і підлітків;
- висвітлювати актуальні суспільно важливі теми, пов'язані з дотриманням у суспільстві прав дитини, інформувати про випадки порушення цих прав.

НАЦРАДА ПРОТИ СТБ: РЕГУЛЯТОР-ІМІТАТОР

Скандал довкола ток-шоу СТБ «Один за всіх» ще раз продемонстрував: телеканали, залучаючи дітей до програм (особливо при висвітленні насильства над дітьми) порушують їх права, а також журналістські стандарти. Регуляторний орган – Національна рада з питань телебачення і радіомовлення – тільки імітує функції нагляду та контролю за мовленням та уникає реагування на скарги на контент і редакційну політику мовників.

■ Мар'яна Закусило

Мар'яна Закусило,
медіаекспертка
ГО «Телекритика»

Наприкінці листопада 2015 року суспільний резонанс викликав відеофрагмент соціального ток-шоу каналу СТБ «Один за всіх» (випуску № 94 від 30 серпня 2015 р.). У ньому 14-річна та 10-річна сестри розповідають подробиці розбещення своїм батьком. Скандал спалахнув через те, що у випуску мало місце порушення прав та інтересів дитини – відкрито йшла мова про насилля, при цьому імена та обличчя дітей не були приховані. Крім того, трансляція програми відбувалася без спеціального попередження про її зміст у проміжку часу 20:55-22:30, тобто в час, доступний для перегляду дітьми.

3 грудня 2015 року

Національна рада з питань телебачення та радіомовлення розглянула на своєму засіданні питання каналу СТБ (за останній рік у Нацраду надійшло кілька скарг громадян на зміст програм і аносів цього телеканалу), приділивши увагу насамперед випуску «Один за всіх» від 30 серпня. Проект рішення Нацради передбачав оголошення каналу СТБ попередження. Відповідальний секретар Нацради Катерина Котенко одразу закликала колег уникати завчасних звинувачень каналу в порушеннях.

З-поміж шести присутніх членів Нацради (через лікарняний була відсутня Ольга Герасим'юк) на захист каналу СТБ активно виступала лише Катерина Котенко, решта її колег так чи інакше говорили про порушення в діях мовника. На засіданні Нацради були запрошені та прийшли представники Індустріального телевізійного комітету, Міністерства молоді та спорту та Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики, але не було ані правозахисників, ані дитячих психологів. А для зваженості й усвідомленості рішення Нацраді слід було їх запросити і вислухати. Позицію телеканалу СТБ представляв голова правління каналу Володимир Бородянський.

Позицію громадської організації «Телекритика» представляла ваша авторка. Наші міркування детальніше викладемо нижче. До них більшість членів Нацради, на жаль, не дослухалися та не спромоглися оголосити каналу попередження. За санкцію проголосували троє Юрій Артеменко, Олег Черниш та Сергій Костинський. Проти – Катерина Котенко та Уляна Фещук. Утримався Олександр Льяшенко. Після цього п'ятьма голосами (всі, крім Олега Черниша) ухвалили запропонований Уляною Фещук компромісний проект: визнати порушення каналом СТБ статей 6, 28 і 62 закону «Про телебачення і радіомовлення», які забороняють показ програм і сюжетів, що можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків; зобов'язати канал привести діяльність у відповідність до законодавства; поставити програми «Детектор брехні», «Я соромлюсь свого тіла», «Кохана, ми вбиваємо дітей», «Врятуйте нашу сім'ю», «Один за всіх», «МастерШеф» і «Слідство ведуть екстрасенси» на постійний моніторинг.

9 грудня 2015 року

Відбулось засідання Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики, під час якого було розглянуто звернення ГО «Телекритика» щодо порушення телеканалом СТБ стандартів журналістської етики і законодавства у випуску програми «Один за всіх» від 30 серпня та відсутності належної реакції Нацради. Комітет засудив спосіб висвітлення каналом СТБ соціальної проблематики, що зачіпає інтереси дітей, та вирішив разом з експертами ГО «Телекритика» розробити методичні рекомендації для ЗМІ.

23 грудня 2015 року

Комітет з питань свободи слова ухвалив рекомендації з питань дотримання прав дитини засобами масової інформації, напрацьовані народними депутатами Юрієм Павленком, Ольгою Черваковою та громадською організацією «Телекритика». При розробці рекомендацій були враховані норми проекту Кодексу мовлення, розробленого Нацрадою, а також пропозиції, висловлені 18 грудня на круглому столі «Діти на телебаченні: як висвітлювати й дотримуватися правил», організованому спільно ГО «Телекритика» та Національною радою з питань телебачення і радіомовлення. 12 січня рекомендації були оприлюднені в газеті Верховної Ради «Голос України». (Повний текст рекомендацій дивіться в додатках).

Кілька тез про журналістську етику

Позиція ГО «Телекритика», яку ваша авторка намагалася донести до Нацради і керівництва СТБ під час засідання 3 грудня, полягає в наступному. У сюжеті програми «Один за всіх» порушено Кодекс етики українського журналіста, затвердженого

з'їздами найбільших журналістських організацій України – Національної спілки журналістів і Незалежної медіа-профспілки. Стаття 18 кодексу проголошує наступне:

«Журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен неповнолітніх (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов'язаних із насильством».

Комісія з журналістської етики минулого року розглядала скаргу на один з випусків програми «Один за всіх» і визнала, що журналісти СТБ частково порушили норми Кодексу етики українського журналіста, а саме статті 18. Своїм рішенням Комісія висловила дружнє попередження журналістам програми «Один за всіх» телеканалу СТБ і заклкала журналістів при поширенні інформації, яка може стосуватися неповнолітніх дітей, бути особливо обережними, уникати зайвої сенсаційності.

У світовій практиці теж передбачені особливі застереження щодо показу дітей на телебаченні. Наприклад, Кодекс мовлення британського регулятора Ofcom, переклад якого доступний на сайті Індустріального телевізійного комітету, містить таку норму:

«...Компанії мовлення мають бути також особливо обережними, щоб не надавати навідної інформації, яка може привести до упізнання неповнолітніх і тих, кого це стосується або могло б стосуватися як жертви, свідка, звинувачуваного або іншого суб'єкта у справі злочину на сексуальному ґрунті, що фігурують у кримінальних, цивільних або сімейних судових розглядах...».

Зарубіжні регулятори взагалі особливо прискіпливі до контенту з точки зору захисту прав неповнолітніх. Саме це здебільшого є предметом їхніх розглядів, про що говорили учасники конгресу регуляторів України, Польщі, Словаччини та Чехії у вересні цього року.

У випуску «Один за всіх» від 30 серпня, який став предметом моніторингу Нацради, в жодному разі не можна було називати справжніх імен дітей-жертв розбещення та показувати їхніх облич (їх слід було «розмити», заретушувати чи в інший спосіб приховати). Саме так працюють редакції, що керуються професійними та етичними стандартами журналістики. Наприклад, газета «Факты», акціонером якої був власник каналу СТБ Віктор Пінчук, за свою історію надрукувала десятки чи навіть сотні історій регіональних власкорів про злочини та соціальні проблеми, і видання змінювало імена фігурантів історій (особливо дітей) і не публікувало фотографій з їхніми обличчями. «Комсомольская правда в Украине», публікуючи матеріал про скандальний випуск «Один за всіх», заретушувала обличчя дітей з телевізійного екрану.

Телеканал СТБ зауважує, що в нього був дозвіл законного представника дітей на показ їх у програмі. Але отримання дозволу не дає права посягати на гідність дитини. У цьому контексті процитуємо норму з Редакційних настанов ВВС:

«Ми повинні забезпечувати, щоб фізичне та емоційне благополуччя і гідність людей віком до 18 років, а особливо дітей молодших 15 років були захищені під час виробництва і трансляції програм та онлайн-матеріалів незалежно від будь-якої згоди, одержаної від них, їхніх батьків, опікунів чи будь-кого іншого, хто замінює батьків».

Канал СТБ отримав згоду батьків, які роками знущалися зі своїх дітей. Самі представники СТБ в коментарях «Комсомольской правде в Україні» розповіли, що після ефіру щодо батька дівчаток відкрито кримінальне провадження і він перебуває в СІЗО, а щодо матері вирішується питання про позбавлення батьківських прав. Чи не здається вам, співробітники СТБ, що такі батьки не мали права вирішувати за своїх дітей виносити на загал речі інтимного характеру? На думку пана Бородянського, діти захотіли сповідуватися телевізійникам. Але діти 10 і 14 років не можуть прийняти усвідомлене рішення сповідуватися на всю країну!

Не виключено, що журналісти й редактори СТБ ставили собі такі запитання. Адже Володимир Бородянський сказав у Нацраді, що сам прийняв рішення показувати історію в «Один за всіх» саме в такий спосіб і в такій редакції. Цікаво, чи збиралася щодо цього питання редакційна рада каналу? Чи взагалі вона працює? Чи є в каналу СТБ редакційний статут (на офіційному сайті каналу знайти його не вдалося) і чи керується канал ним? І чи поширюється дія цього статуту на всі «творчі об'єднання» та продакшні, які виготовляють контент для каналу СТБ? Чи редакційною політикою каналу одноосібно керує голова правління, який виходить насамперед із комерційних міркувань?

Канал СТБ у гонитві за рейтингами і рекламними грошима (а програма «Один за всіх» традиційно збирає високі показники телеперегляду), на нашу думку, брутально використав дітей-жертв, знехтувавши їхніми правами. І Нацрада, яка по суті закрила на це очі, дала сигнал іншим мовникам, що вони можуть використовувати героїв своїх програм, як їм заманеться, в комерційних інтересах топ-менеджерів і власників-олігархів.

Безправність учасників телепрограм (у тому числі неповнолітніх) посилюється кабальними умовами угод, які телеканали спонукають підписувати своїх героїв, позбавляючи їх права висловлювати якісь претензії до каналу, брати участь у програмах інших мовників чи давати коментарі іншим журналістам. А в разі невиконання умов цих угод телевізійним героям погрожують судом і величезними штрафами. Маленькі забиті люди, які чи то з власної дурості, чи за гонорари погоджуються на участь у телепроектах, навіть не наважуються судитися з великими телекорпораціями та їхніми арміями юристів.

При цьому ми роками чуємо від медіахолдингів, що вони хочуть бути бізнесом. Але медійний бізнес – це в першу чергу соціальна відповідальність, яка, судячи зі ставлення до глядачів, для власників і керівників українських великих телегруп поки що є майже порожнім звуком.

Регулятор чи імітатор?

Позиція телеканалу СТБ зрозуміла: він вважає, що має рацію, та не розуміє, до чого тут взагалі чіпляються. Тож питання до Нацради: чому не зреагувала? Коли гравцеві ринку незрозуміло, що він переходить межу, на місце його має поставити регулятор. У європейських країнах регулятори телерадіогалузі реагують, у тому числі, на скарги глядачів і застосовують санкції. У випадку з моніторингом СТБ адекватним рішенням було б оголошення попередження. Навіщо приймати рішення про якесь чергове звернення до каналу, якщо вже були і звернення, і заклики, а ефекту не було?

Нацрада в черговий раз самоусунулася від нагляду і контролю за контентом мовників. Вона під різними приводами не втручається в контент і тільки імітує функції регулятора телерадіопростору. Кілька років тому офіс координатора проектів ОБСЄ в Україні надавав Нацраді потужну підтримку (у тому числі фінансову) в розробці нормативних актів і впровадженні регулювання шкідливого для дітей контенту і стимулюванні виробництва телепродукту для дитячої аудиторії. І де ж результати цього проекту? Зведені нанівець. Можливо, на цей факт зверне увагу офіс Ради Європи, який нині надає підтримку державному регуляторному органу, та вплине на Нацраду.

Нацрада побоялася, що канал оскаржить рішення про попередження і вона програє в суді? Але ж це не спинило її оголосити попередження каналу «Інтер» у січні 2015 року за результатами моніторингу його новорічного ефіру. Формальних законних підстав для попередження «Інтеру» за показ Кобзона, Газманова і Валерії не було. Але був запит обуреної громадськості до регулятора зреагувати на редакційну політику «Інтера». Суспільний запит збігся із потребою держави в інформаційній безпеці. І Нацрада відреагувала. Так, канал оскаржив її рішення, але, зрештою, було підписано мирову угоду, й «Інтер» узяв на себе певні зобов'язання в редакційній політиці.

Тобто поки що Нацрада реагує та захищає інтереси суспільства лише тоді, коли вони збігаються з інтересами держави. У ситуації з СТБ національна безпека не зачіпається, тож і втручатися регулятор не бачить сенсу.

А отже, слід ставити питання про склад Нацради, у якій переважають лобісти великих медіакорпорацій, а від громадськості присутня лише Ольга Герасим'юк. Тим часом у Нацраді досі вакантною є посада одного із членів за квотою Президента України. І Петрові Олексійовичу настав час якомога швидше дослухатися до журналістської спільноти і призначити восьмого члена регуляторного органу не за квотою медіахолдингів чи політичних партій, а за квотою громадянського суспільства. ●

ЯК ЗАХИСТИТИ ДИТИНУ В МЕДІАПРОСТОРИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Основні ризики під час взаємодії дитини й медіа та як убезпечитися — психологічні основи етичного кодексу для журналістів, які залучають дітей до створення медіапродукту.

■ Любов Найдьонова

Любов Найдьонова, заступниця директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, завідувачка лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти

Сучасні діти звикли до екранів, змалку полюбують фотографуватися й ставати героями відеосюжетів. Вони дорослішають у світі, де медіа стали невід'ємною частиною повсякденного життя: з медіа діти й підлітки черпають знання про світ, дивлячись телевизор розширюють свій соціальний досвід, обирають зразки для наслідування й навіть аргументи для прийняття життєвих рішень. Телебачення є одним із найпоширеніших способів проведення вільного часу. Так, сучасні підлітки в Україні проводять у середньому 20 годин на тиждень перед екраном телевизора — це значно більше, ніж спілкування з батьками.

Що більше дитина ототожнює себе з персонажем, то більше побачене впливає на неї. Зрозуміло, що коли дитина бачить на екрані дитину, це значно полегшує ідентифікацію з персонажем і відкриває прямий доступ впливу на психіку глядача-дитини. Тому надзвичайно важливим є питання використання образу дитини в медіа. Тенденція використовувати образ дитини в медіа зумовлена тим, що ці образи здатні чинити потужний вплив, оскільки зачіпають життєво важливі глибинні психічні засади людини. Відомий психологічний експеримент із фото в гаманці показав, що саме фотографія малої дитини найбільше впливає на поведінку того, хто знаходить чужий гаманець, спонукаючи повернути його власнику.

Проблема взаємодії дитини з медіа полягає в можливості завдати великої шкоди психологічному благополуччю й розвитку дитини. Як зробити добре й не зробити погано, — питання етики.

Світова журналістська спільнота, узагальнюючи досвід взаємодії з дітьми в ході підготовки продукції, висвітлення дитячої тематики, впливу телебачення дітей різного віку розробила низку етичних принципів.

Спробуймо розкрити психологічне підґрунтя основних положень найпоширеніших етичних кодексів, спрямованих на захист дитини. Можна умовно розділити на тематичні зони:

- відповідальне заохочення дитини до участі в медіавиробництві;
- унеможливлення нанесення шкоди від процесу участі (наприклад, врахування особливостей інтерв'ювання дитини);
- запобігання негативним наслідкам від демонстрації створеної медіапродукції, що використовує образ дитини.

Не заглиблюючись у загальний вплив медіа на дитину, зосередьмося детальніше на тому, як організувати участь дитини в телепередачі, інтерв'ю чи або використанні її образу і при цьому не завдати шкоди дітям-глядачам із урахуванням короткотермінових і довготривалих наслідків. Також узагальнено розглянемо етичні норми захисту дитини від потенційної шкоди, якої може завдати перегляд певних сцен (аж до завдання психічної медіатравми), від викривлення образу світу під впливом медіа, коли порушується розвиток і дитина сама може собі нашкодити своїми діями чи рішеннями,

а також від змін у соціальному оточенні й реальному житті дитини, спровокованих впливом медіа.

Чи все, що є в житті, має бути на телебаченні? Чи треба взагалі залучати дітей? Чи потрібно говорити про негаразди й проблеми в житті дитини? На всі ці питання має бути позитивна відповідь, виходячи із суспільної місії медіа в демократичному суспільстві. Медіапростір є невід'ємною частиною життя сучасної людини. Діти мають право на доступ до інформації, яка необхідна для розвитку й відповідає віковим потребам і можливостям. Діти мають право бути адекватно представлені в інформаційному просторі, інакше віртуальний образ світу виявиться дуже далеким від істини.

Медіа мають викривати проблеми суспільства, зловживання дітьми, експлуатацію, а не замовчувати й приховувати, але робити це таким чином, щоби, захищаючи дитинство в цілому, не шкодити кожній окремій дитині, залученій до медіа.

Як же пройти цим лезом бритви? Допомогти й не нашкодити?

«Не йдеться про заборону використовувати дитину при створенні телепродукції», — зауважують журналісти, коли хвилюються, як захистити дитину. Але варто звернути увагу насамперед на термін «використовувати» й відмовитися від нього, замінити його іншим — «залучити», «запросити до участі», «заохотити». Чому? Тому що використовують тільки об'єкт, а дитина — це людина, а не засіб досягнення якихось цілей. Відремонтувавши дискурс на самому початку, можна почати аналіз етичних засад діяльності журналістів і загалом медіавиробників, які взаємодіють із дитиною у виробничій ситуації.

Вступні міркування (що таке етика й чому вона потрібна)

Етика дає відповідь на питання, що таке добро, як вчиняти добре і як не вчиняти погано.

Етична система — це спосіб регуляції надіндивідуального суб'єкта для захисту його цілісності. Етика виконує функцію допуску — люди з однією етикою формують певне «ми», ідентифікують свою належність, визнають межі припустимих вчинків. Загальнолюдські цінності створюють загальну людську етику, визначають людяність. Відповідність власних вчинків цим цінностям дає право називати себе людиною. Етика — це необхідна й визначальна складова менталітету.

Етичні імперативи (вчиняй добре) формуються в суспільстві й окремих спільнотах, і поки ми стаємо повноцінними членами — засвоюються нами на несвідомому рівні. Тож ми, зазвичай, інтуїтивно відчуваємо, що є добре, а що — погано. Здавалось би, якщо в кожного є совість, навіщо створювати якісь етичні стандарти, кожен прислухається до власної душі і вчинить на добро.

Але що складнішим стає світ, у якому ми живемо, то важче орієнтуватися, спираючись тільки на підказки інтуїції. Людина може бути членом різних груп і потрапляти під вимоги суперечливих етичних систем. Не завжди вдається уникнути таких життєвих конфліктів інтересів. Як член певного трудового колективу я маю виконувати завдання й розпорядження керівника, як дружина / дочка / матір — турбуватися про ближніх, як фахова журналістка — добре робити свою справу й високо нести гідність своєї професії, а як людина — берегти власне здоров'я, яке є підвалиною ресурсів для всього попереднього. Навіть на рівні цього прикладу можна знайти кілька суперечностей у визначенні, що добре, а що погано в певній ситуації. На допомогу в розв'язанні таких щоденних етичних завдань приходять принципи, в яких закріплюються найкращі способи й орієнтири вибору.

Особливо складним завданням стає визначення етичного в епохи суспільних зламів, революцій, кардинальних змін способів життя і ментальних перебудов. І чи не найбільше етичне навантаження припадає на професії посередників (медіа), які мають

враховувати реальність різних етик великих груп людей.

В Україні загальна нормативна база, яка визначає правові норми взаємодії з дитиною, достатньо широка й охоплює ситуацію взаємодії з медіа.

При цьому немає потреби дублювати норми цивільного чи сімейного кодексу в законах, які регулюють суто медійну діяльність. Треба забезпечити правову грамотність журналістів. Але й тоді не варто отожднювати вимоги закону з етичними стандартами і кодексом поведінки.

Основні стандарти журналістської професії вимагають збалансованості подання поглядів різних сторін, відокремлення фактів від коментарів та інтерпретацій, забезпечення достовірності, оперативності, точності й повноти подання інформації про подію. Проте цим не вичерпуються етика взаємодії медійника з дитиною. І перш ніж почати аналіз усталених у світовій журналістиці етичних принципів, треба зробити одне важливе зауваження зі сфери метаетики: як користуватися етичними принципами.

Які питання має собі поставити журналіст

Етичні принципи потрібні для розв'язання дилем, що постають у реальних ситуаціях, але потребують розпізнавання й вибору альтернативи для подальших дій. На одні етичні дилеми буває легше знайти відповідь, на інші — дуже важко. Інколи взагалі неможливо прийняти рішення на основі раціональних міркувань, як у дилемах на кшталт: кого варто рятувати — дитину, яка тоне далі від берега, чи старого, який захищається майже поруч (етичним буде прагнення рятувати обох, відмовившись від аргументування — кого краще). Більшість людей зазвичай знає, як вчинити по совісті в тій чи іншій ситуації, може пояснити свій вибір. Але навіть у цьому випадку варто звертатися до фундаментальних етичних положень, щоб мати можливість порівняти власні міркування з тим, що писали мислителями, створюючи усталені нині етичні принципи.

Найкращий спосіб досягти етично виваженого рішення — вчасно поставити собі правильне питання. Але потрібно ще відповісти на це питання так, щоб у відповіді був смисл особисто для вас. А потім ще знайти слова й пояснити своє рішення іншим людям, так щоб і для них воно теж мало сенс. А ситуація так швидко розгортається...

Тому всі розроблені раніше етичні кодекси — не рецепти, не зразки для бездумного наслідування правильних дій, а радше інструменти, оснащення — точки опори для розгортання власної думки відповідно до голосу совісті, орієнтири для прийняття відповідальних рішень в унікальних умовах. Щоб бути готовим швидко діяти у складних ситуаціях, потрібно готуватися до тих дилем, які можуть виникнути.

Перш ніж почати працювати з дітьми, залучати дітей до участі в телепередачі чи виробництві сюжетів, потрібно, як вимагає закон, отримати дозвіл батьків, а для дітей до 12 років нормою є обов'язкова присутність батьків при розмові. Тому варто поставити собі принаймні три групи запитань, вважає автор рекомендацій для проведення журналістами інтерв'ю з неповнолітніми Ел Томпкінс (Al Tompkins).

Щодо власної цілі та якості інформації:

- Навіщо я залучаю дитину, яка мета цього?
- Яка в дитини мотивація брати участь у медіавиробництві, в розмові з журналістом?
- Як можна підтвердити інформацію, отриману від неповнолітнього, чи є можливість перевірити, що дитина каже правду (наприклад, чи є дорослі, яким теж відома ця інформація)?

Щодо мінімізації шкоди:

- Яку шкоду я можу завдати своїми діями, навіть якщо потім цю інформацію не буде оприлюднено?
- Як спілкуватися з батьками (опікунами), як брати участь у прийнятті рішення про залучення дитини?
- Яка мотивація батьків щодо залучення дитини в медіа, чи забезпечує батьківський дозвіл захист інтересів дитини, як вести бесіду в присутності батьків?

Щодо інших альтернатив:

- Які є інші варіанти досягнення цілі, крім залучення дитини до медіа?
- Які можуть бути короткотермінові й довготривалі наслідки участі дитини в передачі / інтерв'ю?
- Які правила діють в організації, в якій ви працюєте, щодо захисту дитини? Які ресурси маєте ви й ваша організація, щоб допомогти дитині уникнути ризиків? Якщо раптом виявиться, що дитина залучена до кримінальної діяльності, які мають бути ваші дії?
- Як ви виправдаєте залучення дитини до передачі перед глядачами — батьками дітей такого ж віку?

Приймаючи рішення про залучення дитини як свідка резонансних подій, варто відкоригувати свої надмірні очікування:

- Не варто сподіватися отримати від дітей факти, це будуть радше їхні емоційні реакції.
- Не варто розраховувати, що діти розповідатимуть про свої почуття горя і страху, як це роблять дорослі, це неприродно для дитини.
- Можна лише очікувати, що дитина просто розкаже свою історію, якщо бути уважним, чуйним і приділити розмові достатньо часу.

Етичні імперативи при залученні дитини до медіаматеріалу

Стандарти проведення журналістами інтерв'ю з дітьми або безпосередньої участі дитини в програмах і передачах передбачають чіткі етичні імперативи.

БЕЗПЕКА І ЗАХИЩЕНІСТЬ ДИТИНИ В КОЖНІЙ СИТУАЦІЇ

Дитина ніколи не може бути втягнута в ситуацію, яка становить для неї потенційний ризик наразитися на зловживання чи експлуатацію. Кожен із дорослих, включених у ситуацію взаємодії з дитиною, несе відповідальність за забезпечення захисту дитини від імовірних зловживань. Це означає, що не можна перекласти відповідальність на когось одного з дорослих, наприклад, на батьків, знявши з себе відповідальність за захист дитини. Навіть якщо від батьків отримано дозвіл на будь-які дії, це не

значить, що журналіст має право зняти з себе відповідальність і бути присутнім при завданні дитині шкоди або й самому вчиняти зло.

ОБОВ'ЯЗОК ВТРУЧАТИСЯ, А НЕ ЛИШАТИСЯ ОСТОРОНЬ

Якщо під час бесіди з дитиною отримано інформацію про загрозу її безпеці чи благополуччю поза межами ситуації безпосереднього спілкування, журналіст має зобов'язання не залишатися осторонь, виходити за межі виробничої ситуації і вчиняти відповідні дії для захисту дитини.

ДИТИНОЦЕНТРИЗМ — ПРІОРИТЕТНІСТЬ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Жодна професійна мета взаємодії з дитиною, яка вимагає використання її образу, слів чи зображень, не може бути первинною; завжди першим пріоритетом має бути безпека цієї конкретної дитини, захист її інтересів. Мова не може вестися, наприклад, про баланс представлення думок у конфлікті, якщо це завдає шкоди дитині, наражає її на небезпеку.

Основні ризики: що може зашкодити дитині під час взаємодії з медіа

Щоб реалізувати ці принципи, потрібно мати чіткі знання про те, що може зашкодити дитині, в чому особлива вразливість дітей порівняно з дорослими, у який спосіб захистити дитину від ризиків. Спираючись на відомі джерела, ми спробували зробити компактне узагальнення етичних принципів, які за психологічними критеріями є відповіддю на чотири головних загрози завдання шкоди дитині: дві стосуються короткотермінових ризиків і дві — довготривалих наслідків.

1

Ризик емоційного враження

Зайві потрясіння і хвилювання, а також негативні переживання — тривога, сором, провина, страх — можуть завдати шкоди дитині, порушити її психологічне благополуччя, викликати такий рівень напруження, який матиме наслідки й після завершення взаємодії дитини з медіа, а в окремих випадках може позначитися й на фізичному здоров'ї, спричинити психосоматичні розлади й хвороби. Дитина не повинна розплачуватися своїм психологічним благополуччям за отримання вигоди медіавиробником від створеного медіасюжету.

Що може викликати негативні емоції дитини? Насамперед це психологічний тиск, який може мати різні причини й прояви.

П'ЯТЬ ФОРМ ТИСКУ В СИТУАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ І ЯК ЇМ ЗАПОБІГТИ:

- а) **ЯРЛИКИ.** Треба бути чутливим до слів і уникати навішування болючих ярликів. У розмові з дитиною і сюжетах про неї варто використовувати ті слова, якими дитина хоче себе назвати, й уникати тих, які їй неприємні. Так, варто уникати слів «жертва», «постраждала», замінивши словосполученнями «людина, яка пережила», «людина, яка вижила». Дівчатка, яких сексуально експлуатують, переживають додаткові страждання від ярлика «проститутка», адже самі вони не називають себе так, тому журналісту також слід уникати цих слів, з'ясувати самоназву. Дискусивна чутливість — одне з необхідних фахових умінь для взаємодії з дитиною;
- б) **ЧАС.** Неприпустимим є тиск часу, який створює додатковий стрес. Дитині треба дати достатньо часу для того, щоб налаштуватися на розмову, витримувати прийнятний темп розмови, а також мати резерв часу для комфортного завершення бесіди, щоб дитина мала хороше самопочуття від нового

досвіду. Так, за 15 хвилин можна планувати поставити дитині лише одне або два запитання, а для роботи з групою дітей потрібно не менше години;

- В) НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ.** Потрібно назватися, чітко й просто пояснити свою мету, правила взаємодії, обов'язково роз'яснити, що і як буде показано в медіа. Впевнитися, що дитина зрозуміла, що відбуватиметься й чого від неї очікують. Щоб більш зрозумілими будуть дитині обставини і «правила» розмови, то менше вона тривожитиметься від новизни ситуації. Слід використовувати такі слова й формулювання, які доступні дитині з урахуванням її віку. Щоби зрозуміти, які слова використовувати в розмові з дитиною 6 років чи 12 років, треба послухати, якими словами вона користується, можна проконсультуватися з близькими дорослими;
- Г) ОЦІНКИ (ВІДСУТНІСТЬ ПІДТРИМКИ).** Потрібна певна м'якість спілкування, щире зацікавлення дитиною без тиску на неї. Дитина не має жодного зобов'язання спілкуватися з медіа. У будь-яку мить вона має право відмовитися говорити, й до цього потрібно ставитися з повагою й підтримкою (хоч як це буває незручно й прикро). Розмова з дитиною — це не іспит чи оцінка її знань, це не допит для виявлення її поглядів. Не можна тиснути на дитину, навпаки, помітивши напруженість, треба допомогти її подолати, заспокоїтися й розслабитися. Щоб не тиснути авторитетом дорослого, потрібно спілкуватися на рівні очей дитини, уважно слухати, бути зацікавленим, демонструвати, що найважливішою персоною є дитина. Якщо не давати дитині сказати те, що вона хоче (навіть якщо це виходить за рамки поставленого запитання), або ставити тільки закриті запитання (з відповіддю «так» або «ні»), то в результаті буде отримано не думку дитини, а думку самого журналіста. Незадоволення відповідями сприйматиметься як негативна оцінка й завдаватиме дитині болю. Підтримка полягає в тому, щоб дати дитині знати, що вона все робить добре, створити відчуття легкості спілкування. На завершення варто спитати, чи дитина сказала все, що хотіла, як їй сподобалася розмова, що нового вона для себе відкрила. Варто також спитати поради, а як можна було краще провести бесіду (особливо якщо є критичний зворотній зв'язок);
- Г) ПОСЛІДОВНІСТЬ.** Дитині набагато важче, ніж дорослому, висловлювати свої думки. У спілкуванні з медіа дитина має право на непослідовність, помилку, перегляд своєї думки. Досить часто буває, що дитину недостатньо вислуховують у її безпосередньому оточенні й тому, починаючи розповідь, вона одночасно експериментує, шукає способів висловитися, суперечить сама собі. Варто пам'ятати, що ти чи інші вчинки дитини завжди мають причину, навіть якщо ми й не знаємо її. Тиснути й вимагати сказати правду в публічній ситуації — це завдавати дитині додаткової прикраси, наражати на негативні переживання, а то й поновлювати травматичний досвід, що завдає повторної травми.

2

Ризик повторного травмування при згадуванні страшних подій

Так, якщо дитина переживає шок після нападу, насильства, безпосередньої загрози життю, не можна змушувати докладно й послідовно описувати, що сталося, бо повернення до події в пам'яті актуалізує травму. Особливо обережно треба ставитися до деталізації, що більше деталей пригадує дитина, то більша ймовірність повернення до сильних емоцій. Так, наприклад, не треба просити дитину описати гвалтівника, того, хто стріляв, тощо, бо ці спогади можуть її довго переслідувати.

3

Ризик руйнування стосунків у реальному соціальному оточенні дитини внаслідок демонстрації її в медіа

Перетворення дитини на мішень для насмішок, знуцань, цькування — це ймовірний наслідок втручання медіа в життєву ситуацію. Те, що дитина стала героєм телесюжету, робить її особливою, відмінною від решти дітей, що може спровокувати загострення раніше прихованих конфліктів і проблемних стосунків. Навіть дорослі можуть переглянути ставлення до дитини після сприймання її медійного образу, який зазвичай спрощує, стереотипізує, випинає лише окремі сторони особистості (на потребу сюжету чи редакторського задуму, логіки передачі).

ЦЕЙ РИЗИК СПРИЧИНЯЮТЬ ТАКІ МЕХАНІЗМИ:

- а) ПОРУШЕННЯ АНОНІМНОСТІ Й КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ.** Потрібно зважити на думку дитини, чи хоче вона, щоб усі знали її справжнє ім'я (навіть якщо є дозвіл батьків), а для цього варто спитати, як би вона почувалася, якщо б її ім'я і зображення були оприлюднені. Якщо в дитини є хоча б сумніви, потрібно відгукнутися і вдатися до спеціальних запобігів забезпечення анонімності (темна кімната, зйомка зі спини, накладення фільтрів зображення тощо). Інколи навіть найближчі дорослі не можуть спрогнозувати всіх емоційних наслідків появи дитини в медіа, передбачити, наприклад, як це вплине на стосунки в дитячому колективі, динаміку дружніх взаємин тощо. Те, що є дуже важливим для дитини сьогодні, може залишатися непоміченим або недооціненим батьками, але втручання медіа в життєву ситуацію може завдати шкоди стосункам, тому слід зважити на сумніви дитини. Інколи, навпаки, дитина може прагнути, щоб усі знайомі її побачили на екрані, але не може оцінити реальних наслідків. Обов'язок медійника — врахувати ймовірні ризики й приховати особисті дані, щоб унеможливити ідентифікацію дитини;
- б) ПОРУШЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПРОБЛЕМОЮ Й РЕСУРСАМИ ДЛЯ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ.** Викриваючи зло стосовно дітей, яке, на превеликий жаль, трапляється в житті, медіа не мають викривляти реальність. Розказуючи про негаразди і про добро в рівних пропорціях, медіа формують віртуальний образ світу, який не відповідає дійсності. Цей віртуальний світ впливає на глядачів, змінюючи уявлення про частоту негативних подій і ганебних вчинків у світі, які є винятком із правил. Так, наприклад, убивство дитини рідною матір'ю є виключною подією, але якщо про неї повідомляти щоразу (навіть і розповідаючи при цьому про відповідальне батьківство для балансу), зло узвичаюється, глядачі звикають до нього як до нової жадливої норми поведінки, яка трапляється з такою ж частотою, як і нормальне турботливе материнство.

По відношенню до висвітлення життєвих проблем, із якими стикається дитина, дуже важливо врахувати вплив на інших неповнолітніх глядачів, які опинилися у схожій ситуації. Має бути створено баланс між описом проблеми, з якою може іден-

4

Ризик знецінення дитинства в соціумі

Телебачення має значний вплив на формування менталітету й моделює ставлення соціуму до багатьох проблем свого існування. Формуючи порядок денний громадської думки, телебачення певною мірою визначає значущість тих чи інших тем. Із часткових випадків неетичної поведінки окремих журналістів, редакцій, каналів, мовників до дитини може сформуватися загальний тренд знецінення дитинства. А це ризик системний — негативні зміни в культурі, які порушують механізми її відновлення.

Приймаючи рішення на користь корпоративного егоїзму (короткочасної вигоди в рейтингових перегонах) проти етичних стандартів професії та й власної совісті, кожен робить внесок у руйнування спільного блага — захищеного дитинства.

Людство не знайшло іншого способу уникнути трагедії руйнування спільного блага внаслідок прагнення збільшити індивідуальну вигоду, ніж конвенції про спільні правила. Інакше кожне наступне покоління отримуватиме все гірші умови для свого існування.

Першочергові кроки для забезпечення дитини в медіапросторі

Аналіз досвіду саморегуляції і врівноваження корпоративних інтересів для збереження спільного блага показує, що ефективно працюють ті правила, які відповідають певним вимогам:

- правила поширюються на всіх без винятку;
- існує система санкцій (покарань) за порушення правил;
- система санкцій диференційована (за велике порушення передбачено велике покарання, за маленьке — й покарання мале);
- у створенні правил беруть участь ті, хто буде їх виконувати;
- правила гнучкі, періодично переглядаються і змінюються, якщо застаріли;
- будь-хто може ініціювати перегляд правил.

Нині завдання регуляції медійного простору постало надзвичайно гостро, маємо скористатися світовим досвідом, подолати нашу історичну травму, що проявляється в утрудненні домовленостей, приборкати корпоративні егоїзми й разом узятися до роботи зі створення системи саморегуляції медійного простору.

Ризики впливу медіа на дітей різного віку й способи запобігання неодноразово висвітлювалися раніше (див., наприклад, Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л. А. Найдьонова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. — Кірово-град : Імекс-ЛТД, 2013. — 244 с. http://ispp.org.ua/bibl_2.htm).

У 2012 році було проведено масштабне дослідження на замовлення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за підтримки Ради Європи, для наукового обґрунтування **національної системи розумних позначок для інформування батьків про медіаризики**. Використання образу дитини в еротичних сценах, при демонстрації на екрані насильства, дискримінації, жаків, вживання наркотиків або брутальної мови значно підвищує ризик наслідування небажаної поведінки, підвищує силу емоційного враження внаслідок ідентифікації з героєм-дитиною, змінює норми рекомендації продукції певній віковій групі. Розроблені нормативи проходять процедури узгодження, але в результаті численних доопрацювань і переглядів концепція зазнала суттєвих змін. Варто принаймні здійснити науковий аналіз і вивчити репрезентативну громадську думку батьків щодо нової системи, яка нині узгоджується. Чи справді вона відповідає потребам і очікуванням батьків, стурбованих негативним впливом телебачення на їхніх дітей? Чи ми приймемо нормативні акти, а потім будемо враховувати протести або пожинати мовчазне ігнорування, подальше падіння довіри і скорочення телеаудиторії?

Не менше питань викликає **проблема величезного дефіциту дитячого контенту**, особливо освітніх інформаційних програм для дітей різного віку. Ґрунтовний аналіз міжнародної практики забезпечення права доступу дитини до розв'язального телеконтенту, зокрема американський приклад регулювання (The Children's Television Act, 1990), може сприяти вдосконаленню вітчизняної системи, зокрема щодо перегляду ліцензійних вимог, забезпечення фахового системного моніторингу продукції, адресованої дітям, а можливо і в середньостроковій перспективі — вирішення питання про створення окремого незалежного інституту дослідження медіапростору для захисту дітей.

Зобов'язання України привести законодавство до європейських вимог захисту прав дитини має чітке визначення термінів — до червня 2016 року, часу не так багато, щоб якісно провести узгодження етичних принципів і виробити дієву систему правил. Сподіваюся, що активну позицію в цьому процесі займуть громадські об'єднання медійників, суспільне телебачення, провідні комерційні телерадіокомпанії. Активізація суспільного діалогу з питань захисту дитини, потреба в якому загострена військовою агресією, сприятиме розвитку громадянського суспільства і зростанню рівня медіакультури аудиторії. Етичні норми захисту дітей мають стати важливою складовою змісту масової медіаосвіти. ●

ГО «Телекритика» спільно з Нацрадою організувала круглий стіл «Діти на телебаченні: як висвітлювати та дотримуватися правил», що відбувся 18 грудня. Захід проведений за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США та Офісу Ради Європи в Україні.

У круглому столі взяли участь медіаексперти, юристи, представники правозахисних організацій, психологи, представники державних органів.

Ольга ГЕРАСИМ'ЮК

перша заступниця голови
Національної ради України
з питань телебачення
і радіомовлення:

В нашому медійному середовищі кажуть, що соціальні ток-шоу не є засобом заробітку, а мають благородну мету — вони спрямовані на виправлення ситуацій, із якими стикається суспільство. Як людина, що займалася телевізійним виробництвом, я можу сказати: щоб біля телевізора сідала вся країна й думала про те, що відбувається, зовсім не обов'язково наражати жертву насильства на приниження в ефірі. Коли соціальне ток-шоу переслідує мету вилучити насильство з життя жертви, але це досягається за рахунок самої жертви — то вважайте, що це ток-шоу не досягло своєї мети. Держава на певний час ізолює насильника — на 5 чи 7 років, але чи спрацювала ця тема для

суспільства? Всі начебто вражені тим, що відбулось, але ми залишили безпомічними, приниженими й незахищеними маленьких жертв, за рахунок відвертості яких нібито був вилучений насильник. Тобто, засіб, яким ми досягаємо мети, спрацював негативно.

Немає тем, про які не можна говорити — суспільство перебуває в потребі виробити нове середовище навколо себе, інший моральний клімат. Тому найстрашніші речі, які з нами відбуваються, мають бути проговорені. Але саме від того, як ми проговорюємо — залежить, чи ми показали їх заради цифр-рейтингів, чи заради того, щоб виправити ситуацію.

Треба говорити і про те, як ми обмежимо доступ дітей до програм, де показуються сцени насильства. Це також тема розмови з каналами, тому що між каналами ще й точаться корпоративні війни, і вони не ставлять право людини поза рамками цієї війни. На наших засіданнях замість того, щоб обговорювати, як уникнути цієї ситуації, канали роблять усе для того, щоб «відмазатися». Український телеринок не лише намагається уникнути виробництва продукту для дітей — його не обходить захист дітей від шкідливого впливу, що нині є питанням номер один для європейських регуляторів. Наші мовники переймаються тим, як уникнути покарання за те, що вони не в той час показали сцени насильства, замість того, як уникнути, щоб діти це побачили.

Наприклад, у Швеції, кожен журналіст думає про те, що скажуть у Спілці журналістів про кожен його пасаж. Там існує професійна дискваліфікація. У нас теж існує етичний кодекс журналіста, але його ніхто не дотримується. Нам потрібна журналістська солідарність в плані визначення того, що таке добре, а що погано. ●

Робота Ради Європи базується на трьох стовпах: верховенства права, демократії та права людини. Рада Європи має низку рекомендацій, які стосуються сьогоденної теми. Коли ми говоримо про захист дітей від шкідливого контенту, то головним документом є Європейська конвенція про транскордонне телебачення. Конвенція була ратифікована Україною, вона містить конкретні вимоги. Головна мета — захист неповнолітніх від шкідливого контенту, зокрема, вказано, що всі програмні послуги, які можуть нашкодити фізичному чи моральному розвитку дітей і молоді, повинні бути показані в такий час, коли діти їх не зможуть побачити. Важливим документом є Директива ЄС про аудіовізуальні медіапослуги, вона приділяє значну увагу захисту неповнолітніх від по-

Алессандро САВАРІС

голова з операційних питань
Офісу Ради Європи в Україні:

тенційно шкідливого контенту і передбачає конкретні санкції щодо мовників, які їх порушують. Практика європейських країн така, що вони мають великий набір різних санкцій до порушників, зокрема, це може бути тимчасове призупинення дії ліцензії, рідше повне відкликання ліцензії, можуть застосовуватися фінансові до мовників, у Німеччині, напри-

клад. Я походжу з Італії, в цій країні було багато проблем та викликів, пов'язаних із захистом неповнолітніх від шкідливого контенту. Для України зараз надзвичайно важливо розробити цілісну сталу довгострокову стратегію захисту неповнолітніх від шкідливого контенту, яка буде гармонізована з європейськими практиками і стандартами. ●

Аксана ФІЛІПШИНА

представниця Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності:

Оцінюючи те, що сьогодні відбувається з використанням дітей у соціальних шоу, можемо охарактеризувати це як дискримінацію за ознакою віку. Використовуючи персональні дані дорослих, ми отримуємо їхню власну згоду, а розповсюджуючи інформацію про дитину, ми покладаємося на згоду — письмову чи усну — законних представників. Однак трапляються випадки, коли батьки чи представники, на жаль, зловживають своїми батьківськими правами — з метою, яку ми не можемо точно визначити.

Всі принципи, як висвітлювати такі теми, давно вигадані, тому що не Україна єдина

стикається з такою проблемою. Перш за все — це посили до журналістів. Ми можемо багато говорити про права дітей, батьків, але мова про те, що необхідно готувати журналістів, можливо, розширювати курси з прав людини, з акцентом на правах дитини. Ми готові проводити періодичні тренінги для тих журналістів, які вже здійснюють таку діяльність.

Ще одне питання — це експертне консультування журналістів до того, як матеріал із залученням дитини йде в ефір. Не претендуючи на роль експертної інституції, впродовж останніх двох років ми мали

телефонні дзвінки від деяких телеканалів, зокрема від «Інтера» та «1+1», коли журналісти радились, як коректніше буде висвітлити інформацію про дитину в новинах чи шоу. Мінсоцполітики як центральний орган виконавчої влади в цій сфері має також бути експертним органом, до якого могли би звертатися журналісти — найкраще, щоби була певна гаряча лінія, із чітко визначеною відповідальною особою. Питання діалогу між правозахисниками й журналістами має бути на порядку денному, а не просто реагуванням на кожну конкретну ситуацію, ми маємо працювати на превенцію на системному рівні. ●

Реалії нашого життя такі, що дуже часто через бездіяльність соціальних служб і правоохоронних органів люди вбачають у медіа єдиний спосіб вирішення своїх проблем. Новини не можуть пройти повз висвітлення таких соціально значущих проблем. Ми маємо показувати найстрашніші чиряки на нашому суспільстві. Інша справа — що медіа інколи показують ці проблеми з порушеннями, що призводить до ще більших проблем відносно конкретної сім'ї чи конкретної дитини. З одного боку, ми десь проблему вирішуємо, а з іншого боку — ще більшу створюємо. Якщо говорити загалом про ток-шоу: якщо там порушується питання протизаконної дії щодо дитини, то очевидно, що повертати дитину в те середовище, звідки її висмикнули, це реально злочин. Навіть за умови надання адвоката і пси-

Мар'яна ВОРОНОВИЧ

шеф-редакторка ранкових новин («Студія 1+1»):

холога. Можливо, дитина повинна перебувати якийсь час в оточенні соціальних працівників, психологів адже «моральні кодекси» в селах, малих громадах зовсім не такі, як у мегаполісах.

До нас щодня надходять десятки запитів, які мали би вирішити соціальні служби на районному рівні, й ми не можемо пройти повз. З іншого боку, як знімати, інтерв'ювати — пого-

джуся, що мають бути певні стандарти. Має бути навчання для журналістів, консультація з психологами, медиками, експерти громадських організацій. Я погоджуюся, що необхідно виробити спільні стандарти, спираючись на експертні поради та законодавство. Я думаю, що це буде найкращий спосіб, у якій ми можемо й повинні висвітлювати гострі соціальні проблеми, де фігурують діти. ●

Валерія ЛУТКОВСЬКА

Уповноважена Верховної Ради України
з прав людини:

У 2013-му я зверталася до Нацради з приводу питання захисту прав дітей: але тоді ми отримали відповідь, що канали є приватними, Нацрада не має права вказувати, як їм чинити, тож підтримки я тоді не знайшла. Тоді, в 2013 році, ми зібрали представників каналів, спільно з дитячим фондом ООН ЮНІСЕФ, і провели круглий стіл із такого самого питання. Ми говорили, що те, що сьогодні робиться на телебаченні — однозначне порушення прав дитини. Адже навіть якщо законні представники дають дозвіл на показ дитини в ЗМІ, потрібно враховувати, з яких міркувань вони це роблять — комерційних чи з інших. Але дії держави, яка створює політику, й каналів, які так чи інакше розповсюджують інформацію про дітей, мають бути в межах політики стосовно захисту прав дітей. Завдання полягає в тому, щоб діяти в найкращих інтересах людини. Навіть якщо законний представник дитини дає згоду на те, щоб дитину показали, канали мають зважати, чи це є в інтересах дитини, чи ні.

Коли ви показуєте передачі на кшталт «13-річний садист із посмішкою ангела» чи програми «Кохано, ми вбиваємо дітей» із показами насильства по відношенню

до дітей, коли ви розповідаєте, як батько зґвалтував двох дівчат, і показуєте цих дівчат — ви тоді берете на себе функції експерта й маєте розуміти свою відповідальність за долю тих дітей, яку ви поставили під велике питання. Як наслідок розмови в кінці 2013 року, в лютому 2014 року ми розіслали рекомендації ЮНІСЕФ щодо того, як мають бути подані інформаційні матеріали стосовно дітей. Деякі канали зважили на ці рекомендації, й у нас тривалий час не було запитань до цих матеріалів. Зовсім не зважив канал СТБ, потім почалися проблеми з каналом «Україна», «Інтер».

Хочу підкреслити, мова не про те, що хтось буде забороняти журналістам використовувати дитину як героя ток-шоу чи репортажу. Мова про те, що в деяких випадках більш коректним є змінити ім'я, закрити обличчя цієї дитини або використовувати темну кімнату, в якій дитину не видно, видно лише силует. Це речі, які є легкими для виконання, але при цьому вони зберігають приватність. Не йдеться про те, щоб заборонити. Треба знайти баланс, який дозволить, з одного боку, захистити інтереси дитини, а з іншого — дотриматися свободи слова. ●

Микола КУЛЕБА

Уповноважений Президента
України з прав дитини:

Нещодавно всі були свідками того, як розкручувався педофільський скандал, із використанням сюжету з одного шоу («Один за всіх». — ред.), у якому я брав участь. У гонитві за рейтингами з боку каналів відбувається порушення прав дітей, а також маніпулювання фактами. Потрібно однозначно створювати стандарти. Потрібна заборона на те, щоб показувати обличчя дитини. Це має бути окрема кімната, зйомка має вестися зі спини — але ці правила повинні бути однаковими для всіх каналів. Сьогодні всі журналісти розуміють, що люди дивляться ті програми, які викликають емоції, а відверті розповіді дітей якраз і викликають емоції.

У таких випадках я часто виступаю категорично проти участі дитини й прошу ведучого вивести дітей і не допускати їхньої участі. Однак хочу прокоментувати ту програму з моєю участю, яку вже не раз обговорювали. Журналісти розслідують факти й опитують дітей, потім запрошують експертів. Я приходжу на програму, і там дитина в 10 років сміючись розповідає, як її розбещували, це в присутності матері, криміналістів, психологів, — експерти часто просто не вірять, що це правда. Отже, в мене є декілька можливостей. Або піднятися й піти, бо я не згоден, що дитина там присутня. Або сказати, щоби програму не показували, але оскільки є договір із матір'ю, то цього не можу зробити. Або залишитися, щоби зрозуміти, чи було скоєне насильство. Бо журналісти розповідають, що три роки мало місце насильство, всі про це знали, але не можуть довести. Я, як людина, яка має захистити дитину, маю щось робити. Тому я запитую відверто в дитини, чи справді там було розбещення, конкретними словами. І обіцяю дитині, що якщо вона визнає це, я готовий її захищати. Ви не знаєте, що було після програми — я їду з дитиною в міліцію, закликаю слідчих, щоби вони опитали при мені цю дитину, тому що матері все одно. Навіть після цього зізнання працівники правоохоронних органів кажуть: хай їде в Харківську область. Я ж наполягаю — й батька заарештовують.

Про це треба говорити, кричати. За два тижні до виходу сюжету я зібрав фахівців в Адміністрації Президента стосовно сексуального насильства над дітьми. Коли ми дзвонили, запрошували телекомпанії, нас питали: «А герой буде?». Після цієї програми має щось змінитися. Нам треба замислитись, як змінити закони стосовно опитування чи допиту дитину. Той самий канал потім їде в село дитини, знімає, обманюючи й кажучи, що вони є представниками держорганів. Це не є насильство? Не робіть того самого, не маніпулюйте. Я за жорсткі правила — рекомендацій буде замало. ●

Микола КНЯЖИЦЬКИЙ

голова Комітету Верховної Ради України
з питань культури і духовності:

Яби хотів, щоб ми говорили не просто про дітей на телебаченні, а про телебачення й дітей. Адже діти, які могли побачити ролик на телебаченні чи в інтернеті, теж можуть бути травмовані показом — це не менш важливо, ніж участь дітей у ток-шоу.

Хоча комісія з питань захисту суспільної моралі в тій формі, в якій була, нам не потрібна, я розумію занепокоєння церков й інших організацій, які сподівалися, що комісія буде стежити якраз за такими питаннями. Я вважаю, що для відстеження таких питань є Нацрада. Тож є питання до Нацради — коли її попередній склад видавав ліцензії, то вони казали, що «ми так вважаємо». А коли потрібно прийняти рішення в даному конкретному випадку, то Нацрада боїться взяти на себе відповідальність.

Я не вважаю, що канал СТБ треба сильно карати, але висловити позицію потрібно — зробити зауваження, сказати, що наступного разу буде попередження — це було би правильно. Коли потрібно було зробити попередження одному з каналів за новорічний вогник (хоч формально там не було порушення закону), Нацрада знайшла в собі сили зробити це попередження. А чому немає волі зробити хоча б зауваження в такій ситуації? Треба регулювати, обговорювати. Кодекс мовлення — це хороша ініціатива. Але навіть коли немає кодексу, ми повинні діяти швидко і брати на себе відповідальність у таких ситуаціях. Є два питання: перше — використання дітей на телебаченні, друге — як це будуть дивитися діти.

Телебачення має як поважати тих дітей, яких вони знімають, так і пам'ятати про дітей, які перед телевизором. Це стосується багатьох речей, і реклами теж. Наприклад, у нас не заборонена реклама презервативів — протягом усієї доби. З одного боку, це захищає людей від СНІДу й багатьох інших речей. З іншого боку, діти це дивляться, тож це суперечливе питання. Ми зараз заходимо в інше суспільство, де є інтернет, він ніяк не регулюється. Яка противага цьому? Можливо, способом виховання, бо світ інформації ми все одно не обмежимо.

Якщо ми дбаємо про дітей, то варто звертати увагу на інші речі — наприклад, нинішній проект бюджету-2016 передбачає, що школи, де навчається менше 25 учнів, не будуть фінансуватися коштом освітньої субвенції. Це означає, що діти в невеликих місцевостях, гірських районах, не будуть мати підтримки, про них повинна місцева влада дбати. Канали не висвітлюють ці питання, не захищають дітей. Я вже не кажу про дитячі театри, мистецтво. Ми використовуємо кадри з дітьми, де нам потрібно здобувати рейтинг, і не потрібно це прикривати соціальними бажаннями. ●

Юрій ПАВЛЕНКО

член Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики, в минулому — Уповноважений Президента України з прав дитини:

Йдеться про дотримання засобами масової інформації прав дитини при висвітленні в ЗМІ тем для дітей та про дітей. Добре, що Нацрада відновила цей діалог, Комітет свободи слова й інформаційної політики є повним партнером з погляду рекомендацій. Аналіз медійного контенту свідчить про численні випадки порушень прав конкретних дітей у боротьбі за загальні права дитини. Дуже часто в ток-шоу, в інформаційних повідомленнях нібито захищають права дітей, але конкретні порушують — як відбулося в програмі («Один за всіх». — ред.) від 30 серпня.

Ще один аспект — у багатьох випадках журналісти трактують права дитини на побутовому рівні, а не у відповідності до законодавства, а «так нам здається», «так ми хочемо». І при цьому ніхто не заглядає ні в Конвенцію про права дитини, ні в українське законодавство, починаючи від Конституції України. Комітет, який розглянув звернення ГО «Телекритика», повною мірою підтримує її позицію — що відбулося порушення й Кодексу журналістської етики, й національного законодавства. І міжнародного законодавства теж, яке нами ратифіковане, починаючи від Конвенції про права дитини, і закінчуючи Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, де ст. 31 чітко каже, як треба захистити дитину, яка стала жертвою сексуального насильства, включаючи й телевізійний продукт.

Окремо хочу відзначити позицію СТБ та вислови пана Володимира Бородянського, який наголосив, що неприкрита розмова і показ дітей були свідомим вибором телеканалу, і мета передачі полягала в тому, щоби змінити ситуацію, коли суто законодавчими нормами неможливо було домогтися припинення насильства над дітьми. На мій погляд, дана заява — це класичний приклад брутального порушення прав дитини під виглядом її захисту. Хоча пан Бородянський і погодився, що, напевне, телеканал припустився помилки, не сховавши обличчя дітей, до сьогодні мінімізації наслідків для дітей не було. На сайті каналу СТБ, якщо набрати «Один за всіх», — перше, що з'явиться — це та сама програма від 30 серпня 2015 року. Жодним чином СТБ не сприйняв рекомендації Нацради. Одним із рішень мало бути звернення до каналу про необхідність блокування ролику в інтернеті.

Я вважаю, що в тому випуску ток-шоу мало також місце порушення прав дитини з боку Уповноваженого з прав дитини, у прямому ефірі. Всі подальші його дії правильні, однак допит не мав бути в ефірі.

Це не єдиний приклад переважання побутового мислення над вимогами законодавства, при висвітленні журналістами проблем дітей. Мають місце різні порушення, зокрема розголошення таємниці всиновлення. Ще зараз деякі канали, висвітлюючи участь дітей у збройних конфліктах, передають присутність дітей у збройних формуваннях як певний героїзм, хоча це грубо суперечить міжнародному законодавству. ●

Ольга ЧЕРВАКОВА

перша заступниця голови
Комітету свободи слова
та інформаційної політики:

Перше, що я хочу сказати: якщо ми не покараємо насильство, якщо воно не буде нами припинено, то воно буде продовжуватися й у парламенті, й буде повторюватися серед людей, які дивляться на нас як на політичну еліту, копіюють ті самі зразки поведінки. Я свого часу звільнилася з СТБ, коли побачила свій сюжет про парламент — перед ним був сюжет про те, як жінка заморозила власних дітей у холодильнику, а після нього — про трупи тварин. Вся редакція казала, що це неможливо, але всі

дивилися й робили самі такі сюжети. Тоді засилля сюжетів про побутове насильство було потрібне для того, щоб витіснити політичні новини — тобто той контент, який впливав на життя людей. На мою думку, це була прихована цензура. Наша дискусія мені нагадує тренд — давайте все заборонимо, а може, ще повернемо Комісію із захисту моралі. Ми повинні повернутись у дискурс, що головний критерій, показувати чи ні — це соціальна значущість. Чи є соціально значущим насильство над діть-

ми? Так, є. Чи повинно знати про це суспільство? Звичайно, повинне. Це проблема, на яку суспільство повинно правильно реагувати, оцінювати, за-суджувати, припиняти — саме суспільство це має робити, а не телебачення, в першу чергу соціальні інститути, правоохоронні органи. Якщо органи не реагують, то доводиться реагувати суспільству.

Розмови про якісь заборони — нещирі, так ми можемо дійти до заборони будь-яких тем, наприклад, про корупцію. Але має бути серйозна дискусія, як висвітлювати. Аналогічне питання із висвітленням інших чутливих тем, наприклад, самогубств — які треба висвітлювати так, щоби працювати на превенцію, тісно співпрацюючи при цьому з медичними установами, надаючи коментарі психолога, щоб була сформована певна позиція, подаючи телефони довіри, соціальних служб. ●

Якщо говорити про законодавчий аспект, то хочеться зробити акцент на Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Також треба згадати ще два документи: Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей — жертв та свідків злочинів, а також Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Ці документи визначають особливі підходи, норми, процедури, якими мають керуватися поліцейські, прокурори та судді.

Чому саме ці документи і яке відношення вони мають до журналістської діяльності? Тому що журналісти проводять деякі заходи, які подібні до дій поліцейських, слідчих та прокурорів: журналістські розслідування, опитування, інтерв'ювання дітей. Опитування повинно проводитися фахівцем — психологом або педагогом. Кількість опи-

Ольга КАЛАШНИК

віце-президент Міжнародного
жіночого правозахисного
центру «Ла Страда Україна»:

тувань та інтерв'ю повинна бути зведена до мінімуму і робитися виключно в інтересах та цілях кримінального провадження. Опитування має проводитись у спеціально відведених для цього місцях. В українському кримінально-процесуальному кодексі зазначено, що допит дитини зобов'язаний проводитись в присутності психолога чи педагога, і кодексом визначено час проведення допиту. Він може тривати не більше однієї години без перерви, й не більш двох годин на день. А зйомки ток-шоу тривають

більше однієї години, деякі — 4-5 годин.

Ми вдячні журналістам за висвітлення таких тем, як насильство в сім'ї, жорстоке поводження, сексуальна експлуатація. Ми маємо бути на одному боці, ми союзники в протидії цим ганебним явищам, але давайте робити це фахово, надаючи фахові коментарі після тем насильства, а також ретельно підходити до вибору експертів, які беруть участь у ток-шоу — необхідно ретельно перевіряти приналежність тих чи інших експертів до організацій. ●

Володимир ВОВК

заступник директора Департаменту захисту прав дітей та усиновлення — начальник відділу соціального захисту дітей (Мінсоцполітики):

Мінсоцполітики висловлює стурбованість із приводу того, що показують в ефірах нашого радіо й телебачення. Отже, відповідно до ст. 32 Конституції України, ніхто не може зазнавати втручання в особисте й сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Згідно зі ст. 6 Сімейного кодексу України, правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою вважається дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Статті 30, 31, 32 Цивільного кодексу України, які регламентують питання цивільної дієздатності, містять вичерпний перелік правочинів, які можуть вчиняти діти. При цьому визначено, що інші правочиння неповнолітня особа може вчиняти лише за згодою її законних представників. Тобто саме законні представники відповідальні за реалізацію права на безпеку, обігу персональних даних про дітей. Згідно зі статтею 242 Цивільного кодексу України, батьки (всиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей; опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною.

Відповідно до ст. 10 Закону України про захист персональних даних, «використання персональних даних працівниками суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, повинно здійснюватися лише відповідно до їхніх професійних чи службових або трудових обов'язків. Ці працівники зобов'язані не допускати розголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків, крім випадків, передбачених законом. Таке зобов'язання чинне після припинення ними діяльності, пов'язаної з персональними даними, крім випадків, установлених законом».

Звертаю увагу, що інформація, яка може бути поширена внаслідок участі дитини в телевізійній програмі, є конфіденційною та становить її особисту таємницю — про освіту, сімейний стан, релігійність, дату і місце народження, майновий стан та інші персональні дані. Розголошення якої є порушенням законодавства, оскільки вона не є суспільно значущою та не є предметом громадського інтересу. І право громадськості знати цю інформацію не переважає права дитини на її захист. Поширення персональної інформації про дітей, зокрема тих, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом їх втягування до участі в різних телешоу має на меті, на нашу думку, виключно турботу про рейтинг. Це призводить не до допомоги таким дітям у скрутні, а до різних зловживань по відношенню до них, дискримінації в суспільстві та з боку однолітків, соціальної ізоляції. З огляду на зазначене, просимо врахувати у своїй діяльності інтереси маленьких громадян, сприяти висвітленню у ЗМІ проблемних питань у сфері охорони дитинства та не розголошувати їхні персональні дані. ●

Ігор РОЗКЛАДАЙ

юрист ГО «Інститут медіа права»:

Ми маємо говорити про дотримання певних журналістських стандартів. Вигадувати велосипед не потрібно — в нас є стаття 57 Закону про телебачення і радіомовлення, яка вимагає від кожного телеканалу наявності редакційного статуту та редакційної ради, ця норма діє з 2006 року. Склад редакційних рад на 50 % формує засновник, на 50 % — творчий колектив. У 2007 році був перехідний період, акти мали набути чинності. Ми опитували тоді журналістів і реакція була така, що, мовляв, ніколи не чув, чи нам в обличчя просто сміялися. Такі ради існували радше для того, щоби прибрати якогось небажаного журналіста. Тобто треба починати з виконання чинного законодавства. Потрібно, щоб редакційний статут знав кожен журналіст на телеканалі. В законі прямо написано, що цей статут має містити, в тому числі щодо захисту неповнолітніх.

По-друге, щодо Нацради: ми вже давно говоримо, що наш регулятор беззубий. Невтручання в контент не є регуляцією, бо це не контора з роздачі ліцензій, причому в такий спосіб, як це робилося із «Зеонбудом». Регулятор має ще стежити за дотриманням прав телеглядачів — це, зокрема, прописано у ст. 22 закону про Нацраду. Інше

питання: регулятор формується парною кількістю осіб, що дозволяє блокувати окремі рішення, й немає достатніх критеріїв, хто туди може входити. Якщо говорити про зміни в законодавстві, то ми маємо посилювати регулятор: він не має бути органом цензури, але повинен реагувати на подібні події, як обговорюваний нами випуск ток-шоу «Один за всіх».

У нас є закон про захист суспільної моралі, його ніхто не скасовував (хоча я повністю підтримую скасування комісії, бо це була профанація). У нас є стаття 6 Закону про телебачення і радіомовлення, яка забороняє телерадіорганізаціям необґрунтований показ насильства. Немає сенсу вигадувати нові норми та перенасичувати закони, головне питання — виконання цих законів, це наша ахілессова п'ята.

Не можу погодитися з тим, що інформація про дітей — це конфіденційна інформація, й не має суспільного інтересу. Суспільний інтерес може бути, річ у тому, як показати. Є багато методик, як висвітлити проблему, але не нашкودити людині. Потрібно пам'ятати ще й те, що в маленьких спільнотах всі все про всіх знають, і коли ви це демонструєте на екрані — паскудите людині все життя.

Якщо говоримо про захист дітей, треба згадати систему телепозначок для захисту дітей від шкідливого контенту — проект Нацради, який розроблявся багато років, у мене було до нього багато питань, оскільки деякі позначки читалися неоднозначно. Але ідея була правильною — батьки мають бути проінформовані щодо контенту, і більш досконалою системою, не світлофором, який нічого не дає. Треба імплементувати іншу систему, скориставшись міжнародним досвідом, але врахувавши національні особливості.

Якщо в журналіста є сумнів, що його матеріал може завдати шкоди дитині, то він повинен звернутися по консультацію до редактора, юриста чи психолога й порадитися, чи можна публікувати й випускати в ефір матеріал.

Щодо кодексу мовлення, я категорично проти, щоб він нав'язувався мовникам. Бо якщо ми говоримо про саморегуляцію, то регулятор може стати майданчиком для діалогу, але він не може нав'язувати текст, тим більше до цього до тексту маса претензій. Але починати розмову про те, що канали мали б дійти до одних стандартів висвітлення таких чутливих питань, як діти, — потрібно. ●

Антоніна МУШТЕНКО

член правління Асоціації психологів України, психолог, педагог, тренерка проекту «Школа для батьків»:

З одного боку, справді необхідно висвітлювати всі некрасиві події, які відбуваються в нашому суспільстві, бо це реалії нашого життя. З іншого боку, треба згадати про вплив того, що ми бачимо по телебаченню, на людей і особливо на дітей. Подивіться, який обсяг теми насильства в тій чи іншій формі — від загального мовлення. Він просто не зіставний. Це призводить до того, що маленька людина, яка тільки формує свій світогляд, сприймає світ, де насильство — це норма. Втрачається чутливість, де той поріг — чого можна, а чого не можна.

Чи замислюються канали про те, що вони продукують? Якщо ми думаємо про дітей, то ми повинні створювати продукт для дітей. Діти на телебаченні повинні бути в програмах, які створено для дітей. Ми повинні створювати те, що виховує — для того, щоб діти мали нормальний психічний розвиток. Так, це не приносить прибутку, але це важливо для формування нашого суспільства. З дорослими ми нічого не зробимо, а дітям повинні пропонувати щось інше.

В нашому суспільстві, як ми бачимо, саморегулювання (яке, по суті, передбачає сумління й відповідальне ставлення — визнання помилок, їх виправлення і недопущення в майбутньому) не працює. Отже, єдиним шляхом, що може забезпечити дотримання норм, є чіткі й зрозумілі, обговорені всіма учасниками правила, й так само зрозуміла і прийнята система покарань за неналежне поведіння з цими нормами. Ця ідея лежить на поверхні — її щодня використовують батьки у вихованні, й це працює. І не йдеться про публічне побиття чи позбавлення ліцензії за кожен окрему помилку. Радше про зрозумілу домовленість стосовно того, чим ризикує канал, що ігнорує закон. Наразі ж ситуація нагадує орвелівське «всі рівні, але одні рівніші за інших». На жаль, умовляння телеканалів «бути хорошими» не працює. Норми й правила етики створені, визначені. Під час обговорення були запропоновані дуже конкретні й фахові пропозиції щодо їх дотримання. Величезна, кропітка робота, аналіз зарубіжного досвіду. Тепер справа за визначенням відповідальності.

Сподіваюся, ті помилки й порушення етики, які зараз мають місце на телебаченні, виникають не так через свідому позицію всюдозволеності, як через елементарне незнання й прогалини в юридичній і фаховій підготовці. Тому вважаю великим кроком уперед ідею та пропозицію проведення для журналістів навчання, тренінгів, які би змінили ситуацію на краще. Але крім цього важливо пам'ятати, що, заграючи зі свободою, зокрема свободою слова, канали керуються деклараціями «суспільної доцільності» й забувають про відповідальність, яка завжди має бути поруч із поняттям свободи. Мотивовані здобуттям рейтингів, дорослі чомусь втрачають функцію, що має відрізняти їх від дітей, — перспективне мислення. Далекоглядність, передбачливість — те, що дає змогу зрозуміти наслідки своїх дій. Це стосується й наслідків для дітей, яких залучають до дорослих ефірів, це так само стосується й наслідків для суспільства, що в перспективі стане толерантнішим до насильства, яке весь час демонструється каналами і стає повсякденністю. ●

Анатолій МАКСИМЧУК

заступник голови правління
телеканалу СТБ:

І журналісти, й наше суспільство недосконалі, ми справді маємо прагнути до високих стандартів, які нам зараз пропонуються, — європейські, американські. Важливо обговорити не конкретну ситуацію, а напрацювати на майбутнє спільні підходи, які мають стосуватися всіх каналів, оскільки наше медіасередовище дуже різне. Й ті війни, про які йшлося, вони, на жаль, існують, і є тими чинниками, які створюють певні проблеми. Є теми, які не мають використовуватися в корпоративних війнах, і діти — одна з цих тем. Я вважаю, що соціальні ток-шоу викликають великий інтерес глядачів, тому що це стосується кожного. Питання форми подачі справді дискусійне, обмін думками з цього приводу має бути. Але ці соціальні ток-шоу зараз дивляться люди, і вони змінюються. Я візьму інший приклад — «Зважені та щасливі». Здавалось би, смішне шоу, але це шоу змінило багатьох людей. Так, може, це занадто різко, але, на жаль, у нас люди звикли до цих болючих тем, вони це сприймають. Якщо раніше, півтора роки тому, коли починався Майдан, кожна подія викликала емоції, гибель перших людей шокувала, то зараз це вже статистика. Чутливість суспільства притупилася, ми повинні враховувати й цей фактор.

Щодо звинувачень про рейтинги. Як на мене, рейтинги для медіа — це піти, зняти гарячу тему й кинути її. Й інша історія — що є адвокат, якого проект оплачує та контролює. І журналісти хочуть, щоби справу довели до кінця, у двох справах досудове слідство закінчено. Діти єдиною надією своєю побачили телебачення, люди не вірять соцслужбам. Потрібно говорити не лише про те, як висвітлювати, але й як реагувати — говорити про відповідальність інституцій. Медіа не повинні цього робити, вони не повинні наймати адвокатів, але іншого виходу немає.

Важливо, щоб ми напрацювали нові стандарти, щоб це було на майданчику Нацради, із залученням фахівців. Учасники ринку мають сісти й домовитися, мені подобається формат, який ми маємо зараз, і особисто я буду брати участь у кожній наступній нараді. ●

Законодавство, якого мають дотримуватись ЗМІ, залучаючи дітей до медіаматеріалів

- Конституція України (зокрема, статті 24, 51, 52, 92)
- Конвенція ООН про права дитини (зокрема, статті 12,13, 17, 39,40)
- Закон України «Про охорону дитинства» (зокрема, ст. 5, 9, 20)
- Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 6, 28, 62)
- Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (стаття 3, 26)
- Закон України «Про інформацію»
- Закон України «Про захист суспільної моралі» (зокрема, ст. 7)
- Сімейний кодекс України (зокрема, глави 13, 14)
- Цивільний кодекс України (зокрема, статті 30, 31, 32, 242)
- Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекс України (положення, які роз'яснюють спеціальні процедури допиту неповнолітніх, зокрема статті 168, 307, 308 Кримінально-процесуального кодексу)
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (зокрема, ст. 9, 35)
- Директива ЄС про аудіовізуальні медіапослуги (ст. 12, 27)
- Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей-жертв та свідків злочинів
- Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей
- Директива «Телебачення без кордонів» Європейського Союзу (ст.22)
- Європейська Конвенція про транскордонне телебачення» (зокрема, ст. 7)

ЯК ПРОВОДИТИ ІНТЕРВ'Ю З ДИТИНОЮ

[пам'ятка для журналіста]

МОВА

- на початку інтерв'ю назватися, чітко пояснити свою мету та роз'яснити, що і як буде показано в медіа;
- використовувати слова, доступні дитині з урахуванням її віку;
- уникати закритих запитань (із відповіддю «так» або «ні»);
- у розмові з дитиною й медіаматеріалах вживати ті слова, якими дитина хоче сама себе називати, й уникати тих, які їй неприємні;
- уникати ярликів, як-от слів «жертва», «постраждала», замінивши їх висловами «людина, яка пережила», «людина, яка вижила»

РИЗИК ПОВТОРНОГО ТРАВМУВАННЯ

- якщо дитина переживає шок після насильства чи загрози життю, не можна змушувати її докладно описувати, що сталося;
- пам'ятати: що більше деталей пригадує дитина, то більша ймовірність повернення до сильних емоцій;
- не просити дитину описати гвалтівника, того, хто стріляв, бо ці спогади можуть її довго переслідувати;
- уникати розмови з дитиною про смерть. Переживання незворотності смерті приходять до дитини в 7-8-річному віці, що робить її особливо вразливою.

ЧАС

- неприпустимим є тиск часу, який створює додатковий стрес;
- дати дитині час налаштуватися на розмову;
- ставити дитині лише одне або два запитання на 15 хвилин;
- інтерв'ю може тривати не більше однієї години без перерви й не більше двох годин на день.

ПІДТРИМКА

- демонструвати, що найважливішою персоною є дитина, а не журналіст;
  - щиро цікавитися дитиною без тиску на неї;
  - спілкуватися на рівні очей дитини, щоб не тиснути авторитетом дорослого;
  - якщо дитина відмовляється говорити — це її право, яке треба поважати;
  - не оцінювати сказане дитиною;
  - давати дитині право на непослідовність розповіді, помилку, перегляд своєї думки;
- у кінці розмови спитати поради в дитини, як можна було краще провести бесіду.

БЕЗПЕКА ДИТИНИ

- пріоритетно має бути безпека й захист конкретної дитини, яку інтерв'юють;
- жодна професійна мета, що вимагає використання образу чи слів дитини, не може бути важливішою за інтереси дитини;
- не може йтися про баланс думок у конфлікті, якщо це завдає шкоди дитині;
- журналіст не може перекладати відповідальність на одного з дорослих, наприклад, на батьків, знявши з себе відповідальність за захист дитини;
- навіть якщо від батьків отримано дозвіл на будь-які дії, це не значить, що журналіст має право зняти з себе відповідальність і бути присутнім при завданні дитині шкоди або й самому вчиняти зле.

Як висвітлювати сексуальне насильство над дітьми

Про що слід пам'ятати журналістам, готуючи матеріали про дітей, які стали жертвами сексуального насильства.

Переклад рекомендацій американського Національного центру для жертв злочинів (National Center for Victims of Crime) та австралійської організації Our Watch (неприбуткова організація, що має на меті підвищити рівень обізнаності суспільства щодо насильства проти жінок і дітей та активізувати заходи щодо запобігання насильству).

РЕПОРТАЖ ПРО СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ

Репортаж про сексуальне насильство над дітьми ставить низку викликів. Жертви — діти до 17 років — часто травмовані цим досвідом та бояться розкритися. Сексуальне насильство над дітьми може спричинити різні емоційні та поведінкові проблеми, навіть для вже дорослих жертв важко обговорювати пережите знуцання через травму, сором та горе, які асоціюються зі злочином. Репортери мають усвідомлювати це й розуміти, що спогади дітей-жертв можуть бути менш зв'язними й цілісними, ніж спогади дорослих. Незважаючи на такі виклики, перспективи подальшого життя жертв мають бути включені в розповіді про сексуальне насильство над дітьми, щоби громадськість дізналася про комплекс пов'язаних питань та вплив цих злочинів на суспільство.

Важливий контекст репортажу про сексуальне насильство над дітьми

Дитина — це жертва. Участь дитини в насильстві з боку дорослого ніколи не має розглядатися як здійснена за обоюсторонньою згодою.

Дисбаланс сили між дорослим насильником та дитиною-жертвою ставить низку труднощів при звітуванні про злочин:

- коли жертва є єдиним свідком насильства, дорослі можуть поставити під сумнів свідчення дитини;
- оскільки злочинці часто добре відомі жертві або його чи її родині, дитині може бути важко розкритися, а для родини болісно чути або повірити спогадам жертви про злочин;

- жертви, які розкривають насильство, можуть зіткнутися з гнівом, незгодою та навіть відмовою всередині сім'ї та громади, що посилює відчуття їхньої вини й сорому;
- діти — жертви сексуального насильства часто вразливі та залякані. Їхні історії можуть виявитися непослідовними та з'являтися частинами. Ця модель поведінки є звичайною для дитини, яка пережила цей тип травми й намагається пригадати її для дорослого;
- дорослі, які пережили сексуальне насильство в дитинстві, можуть зіткнутися з нерозумінням та неправильними судженнями, коли вони нарешті вирішують розповісти про це насильство. Слухачі можуть забути, що хоча жертва наразі вже доросла, він або вона були дитиною (зі статусом та можливостями дитини) в час скоєння насильства;
- новини з репортажем про ці події можуть спричинити повторні муки для жертви, яка прочитає або почує про справу.

Сексуальне насильство над дітьми часто згадують як «тихий злочин», тому що жертвам важко розкритися. Дорослі, які не мають стосунку до скоєння злочину, часто задіяні у приховуванні насильства, а злочинці — яким довіряє дитина та які добре відомі в громаді — можуть маніпулювати ситуацією так, щоби насильство тривало. До того ж ознаки насильства часто фізично не очевидні; переважно свідчення насильства може проявлятися в поведінкових та психологічних змінах, які можуть бути неправильно витлумачені як пригніченість та неслухняність.

Для жертв відверті розповіді про насильство вимагають великої сили та сміливості. Експерти із соціального захисту дітей погоджуються, що неправдиві звинувачення в сексуальному насильстві над дітьми трапляються рідко. Коли дитина починає розповідати про насильство, ми маємо почати з віри.

Можна	Не можна
Будьте чіткими в описі насильства (називайте зґвалтування зґвалтуванням).	Використовувати нечітку мову та мову применшення (наприклад, «сексуальні відносини з дитиною» або «пригода з неповнолітнім», тощо).
Візьміть думку експертів у цій справі, таких як адвокати, юристи і психологи.	Звинувачувати жертву. Це не її або його провина. Насильник несе повну відповідальність за злочин.
Використовуйте терміни «жертва» та «жертва, яка пережила насильство в дитинстві».	Посилатися на жертв як на «уявних обвинувачів». Вони не «уявні».
Вимагайте підзвітності від установ.	Посилатися на насильство як на «пригоду» чи «секс-скандал» або будь-яким чином мати на увазі згоду.

ЯК ЗРОБИТИ РЕПОРТАЖ ПРО СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ**(РЕКОМЕНДАЦІЇ OUR WATCH)**

Сексуальне насильство над дітьми — це серйозна проблема для всього суспільства. Є способи, якими ви можете повідомити про сексуальне насильство над дітьми, й це допоможе слухачам, читачам і глядачам побачити, як ця проблема впливає на кожного і що кожен може вжити заходів у зв'язку з цим. Ви можете зробити репортаж про це в такий спосіб, що з користю інформує, навчає та сприяє суспільному діалогу.

Називайте це

Завжди використовуйте термін «сексуальне насильство над дітьми» там, де його можна застосувати. Використання термінів «пригода» або «секс» для опису випадку сексуального насильства над дитиною мінімізує та перетворює на банальність те, що є дуже травматичним і шкідливим, та ще й злочином. До того ж, якщо ваша аудиторія постійно стикатиметься з цією термінологією, вона краще зрозуміє масштаб проблеми.

Безпека понад усе

Коли ви робите репортаж про насильство над дітьми, дуже важливо не поставити під загрозу безпеку людини, яка пережила насильство. Для цього, можливо, знадобиться замовчувати певні подробиці про насильство, щоби захистити людину, яка пережила його, або анонімність родини, якщо це доречно. Це також означає, що ви можете ставити запитання, зважаючи на емоційну безпеку людей, які пережили насильство. Прохання розповісти про пережите насильство може знову травмувати людей, які пережили насильство. Дозволяйте їм дописувати письмову версію їхніх спогадів там, де це є можливим.

Сексуальне насильство над дітьми абсолютно неприпустиме

Дорослий злочинець завжди несе повну відповідальність за будь-який випадок сексуального насильства над дитиною. Ніколи не ведіть мову або не контекстуалізуйте історію в такий спосіб, що може скластися враження, начебто людина, яка пережила насильство, бодай якимось чином сама винна в тому, що з нею сталося. Діти вразливі й залежать від захисту й турботи дорослих. Немає обставин, за яких дитину слід робити відповідальною за будь-який аспект пережитого нею насильства.

Сексуальне насильство над дітьми є серйозним і дуже травматичним

Ніколи не є доречним повідомляти про сексуальне насильство над дітьми з елементами сенсаційності чи так, що насильство виглядатиме банально.

Контекстуалізуйте історію статистикою

Використовуйте місцеву, національну та (якщо доречно) міжнародну статистику із сексуального насильства над дітьми, щоб дати контекст до історії.

Уникайте акценту на «небезпеці від чужого»

З одного боку, випадки сексуального насильства над дітьми, скоєні чужинцями, домінують у заголовках. Однак насправді більшість насильств над жертвами були скоєні дорослими, яких вони знали і яким довіряли, і важливо, щоб ви підсумували свій репортаж цим фактом. Якщо це правомірно, там, де є факт зв'язку між людиною, що пережила насильство, і злочинцем, визнайте його (якщо ви здатні це зробити).

Будьте особливо чутливі, коли готуєте репортажі про людей, які пережили насильство, особливо якщо це діти

Переконайтеся, що ви зробили все можливе, аби репортаж про сексуальне насильство над дітьми підтримував право людини, яка пережила насильство, на гідність. Пам'ятайте, що, можливо, була травма, пов'язана з насильством, яке трапилося багато років тому. Дайте людям, які пережили насильство, якомога більше часу, щоби розповісти свою історію. Якщо можливо, дайте можливість людям, які пережили насильство, та / або членам їхніх родин (які не завдали шкоди), переглянути ваш репортаж до того, як його буде опубліковано або показано в ефірі. Якщо можливо, простежте після інтерв'ю, чи все з ними гаразд.

Знайте закони

Є закони про те, яку інформацію ви можете або не можете розголошувати, коли готуєте репортаж про ситуацію, де, можливо, було скоєно сексуальне насильство над дітьми або де було випущено певного роду вказівку про захист інформації.

Будьте справедливими

Сексуальне насильство над дітьми є дуже емоційним питанням. Переконайтеся, що ви робите репортаж якомога більш чутливим, доречним та збалансованим, завжди пам'ятаючи, що діти є винятково вразливими членами нашого суспільства.

Зробіть історію людяною, використовуючи доречну термінологію

Де це можливо з правового погляду та де було отримано згоду, посилайтеся на людину, яка пережила сексуальне насильство, по імені. Якщо це недоречно (наприклад, якщо ви говорите про людину, яка пережила насильство і яка все ще неповнолітня, або вам потрібно приховати їхню особу в цілях безпеки), будьте конкретними настільки, наскільки це можливо — наприклад, «дитина, яка стала жертвою сексуального насильства». Термін «людина, яка пережила насильство» також використовується для людей, які пережили сексуальне насильство в минулому.

Важливо надавати в репортажі інформацію про наявні варіанти підтримки людей, які пережили сексуальне насильство в дитинстві, а також людей, які підозрюють, що знають дитину, над якою здійснюється сексуальне насильство. Вам завжди варто включати контактні дані місцевих служб підтримки.

Зверніться до громадських експертів по коментарі

В репортажі про сексуальне насильство над дітьми не спи-райтесь лише на коментарі поліції або судової влади. Громадські експерти з цього питання зможуть проаналізувати цю історію в контексті.

Методичні рекомендації з питань дотримання прав дитини засобами масової інформації, ухвалені Комітетом з питань свободи слова та інформаційної політики

Основоположним документом у сфері забезпечення прав дитини в Україні є Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною у лютому 1991 року (набрала чинності у вересні 1991 року) та розроблений і прийнятий на її основі Закон України «Про охорону дитинства».

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з Закону «Про охорону дитинства», а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері. Конвенційні документи, ратифіковані Україною також є частиною національного законодавства України.

Ратифікуючи Конвенції, уряди зобов'язуються забезпечити дитині безпечні та благополучні умови для зростання, доступ до високоякісної освіти та медичного захисту і загалом високий рівень життя. Долучаючись до Конвенції, уряди погоджуються захищати дітей від дискримінації, сексуальної та комерційної експлуатації, жорстокого поводження; приділяти особливу увагу певним категоріям дітей, як-то діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з особливими потребами тощо.

Що стосується медійного законодавства, то на рівні ЄС питання захисту неповнолітніх детерміноване статтями 12 і 27 Директиви 2010/13/ЄС від 10.03.2010 про аудіовізуальні медіа-послуги. Зокрема, стаття 27 гарантує захист дітей під час телевізійного мовлення.

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» також гарантує захист дітей і забороняє трансляцію аудіовізуального контенту, що може завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків (статті 6, 28, 62 закону).

Міжнародні та українські стандарти журналістської етики декларують особливе ставлення журналістів до дітей.

Кодекс етики українського журналіста

Кодекс етики українського журналіста, затверджений з'їздами найбільших журналістських організацій України – Національної спілки журналістів і Незалежної медіа-профспілки – проголошує:

«Стаття 18. Журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми. Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя малолітньої, неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен дітей (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов'язаних із насильством».

Основні положення і принципи Міжнародної федерації журналістів

Відповідно до **Основних положень і принципів Міжнародної федерації журналістів щодо висвітлення проблем, які зачіпають інтереси дітей**, журналістська діяльність, що зачіпає життя та благополуччя дітей, завжди має здійснюватися з урахуванням вразливого становища дітей. Журналісти та ЗМІ мають дотримуватися найвищих форм етичної поведінки при висвітленні проблем, пов'язаних із дітьми.

Кодекс журналістської етики американської Спільноти професійних журналістів

Кодекс журналістської етики американської Спільноти професійних журналістів вказує, що журналісти повинні при роботі з малолітніми, неповнолітніми жертвами сексуальних злочинів і джерелами чи суб'єктами, які не мають досвіду або не можуть дати згоду, використовувати підвищену чутливість і мають усвідомлювати, що право на доступ до інформації відрізняється від етичного обґрунтування на опублікування чи трансляцію.

Редакційні настанови ВВС

Редакційні настанови ВВС, які є мірилом журналістських стандартів для медіа багатьох країн світу, проголошують такі редакційні принципи щодо дітей:

- Ми повинні забезпечувати, щоб фізичне та емоційне благополуччя і гідність людей віком до 18 років, а особливо дітей молодших 15 років були захищені під час виробництва і трансляції програм та онлайн-матеріалів незалежно від будь-якої згоди, одержаної від них, їхніх батьків, опікунів чи будь-кого іншого, хто замінює батьків.
- Ми повинні забезпечувати, щоб дітям і молоді не були спричинені непотрібні тривога і смуток через їх залучення до програм або внаслідок трансляції цих програм. Це залучення повинно мати чітке редакційне обґрунтування, а за потреби дітям і молоді необхідно надавати підтримку.
- Ми повинні збалансовувати нашу відповідальність щодо захисту дітей і молоді від неналежного інформаційного наповнення з їхнім правом на свободу вираження і одержання інформації.

Кодекс мовлення британського регулятора Ofcom

Одним з принципів **Кодексу мовлення британського регулятора Ofcom** є забезпечення захисту осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку. Цьому питанню присвячено окремий розділ Кодексу мовлення. У ньому регламентуються як обмеження на показ матеріалів, що можуть суттєво зашкодити психічному, розумовому та моральному розвитку дітей (показ насильства, вживання наркотиків, паління, зловживання алкоголем, матеріали сексуального характеру, ненормативна лексика, окультизм і паранормальні явища), так і вимоги до мовників щодо участі дітей в аудіовізуальному контенті. Серед цих вимог є такі:

- мовники мають бути особливо обережними, щоб не надавати навідної інформації, яка може привести до упізнання дити-

Проект Кодексу мовлення, розроблений Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення

ни як жертви, свідка, звинувачуваного або іншого суб'єкта у справі злочину на сексуальному ґрунті, у кримінальних, цивільних або сімейних судових розглядах;

- мовники мають приділяти належну турботу про фізичне та емоційне благополуччя та гідність дітей, які беруть участь у програмах, незалежно від будь-якої згоди, наданої учасником або одним з батьків, опікуном.

Проект Кодексу мовлення, розроблений Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та запропонований до підписання українським мовникам, містить норми, запозичені з британського Кодексу мовлення. Серед них є такі, що:

- забороняють розголошувати імена та інформацію, що може викрити/встановити особу дитини, яка задіяна в кримінальному провадженні в будь-якій якості;
- зобов'язують мовників дбати про недоторканність приватного життя дітей і молоді та отримувати дозвіл батьків, опікунів і піклувальників на участь дітей/молоді в програмах;
- зобов'язують мовників дбати про фізичний та емоційний стан і гідність дітей і молоді, залученої до участі в програмах, незалежно від будь-якої згоди, наданої їхніми батьками, опікунами або піклувальниками;
- зобов'язують мовників приділяти належну увагу захисту дітей і молоді, залучених до сексуальних злочинів, розголошувати інформацію про особу лише після попередньо одержаного схвалення уповноважених органів державної влади.

Однак проект Кодексу мовлення від Національної ради поки що не підписаний жодним з мовників.

В межах компетенції Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики проведено аналіз дотримання прав дитини засобами масової інформації.

Аналіз медійного контенту останнім часом свідчить про значне зростання кількості українського медійного продукту виробленого за участі дітей та про дітей. Особливо зросла кількість талант-шоу, реаліті-шоу та ток-шоу за безпосередньої участі дітей. За оцінками експертів, ця тенденція має всі підстави для розвитку.

Разом з тим, останнім часом в програмах соціальних ток-шоу є ознаки порушення прав дітей-учасників таких шоу. Як правило, соціальні ток-шоу обговорюють проблеми відсутності батьківської відповідальності, відсутності факту реєстрації батьківства, відмови батьків забрати дитину з медичного закладу, спорів між батьками щодо походження дитини, випадків насильства в родині (в тому числі сексуального насильства щодо малолітніх та неповнолітніх або їх розбещення) тощо.

В багатьох ситуаціях розгляд конкретних ситуацій в житті родин та їх дітей проходить на межі або з порушенням вимог сімейного та цивільного законодавства, перш за все статті 3 Конвенції ООН про права дитини та статті 24 Конституції України щодо недопущення дискримінації за кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, національним, етнічним або соціальним походженням, майновим станом, станом здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів тощо, норм закону «Про телебачення і радіомовлення», стандартів журналістики та норм журналістської етики.

Комітет Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики рекомендує:

Загальні рекомендації

- Не можна залучати дітей до участі в програмах і передачах, що не дозволені для перегляду ними;
- Програми за участі малолітніх та неповнолітніх дітей обов'язково мають проходити за участі психолога та юриста, які мають досвід роботи з дітьми та представляють інтереси дитини;
- Журналістські матеріали, що стосуються дитячої соціальної проблематики (наприклад, усиновлення, дитяче насильство, підліткова злочинність, сексуальні злочини) мають містити коментарі фахових експертів – правознавців, педагогів, юристів, психологів;
- Журналісти мають поважати право дітей на приватність і не втручатися в приватне життя малолітніх та неповнолітніх, якщо інформація про них не становить суспільного інтересу;
- Журналісти мають дбати про конфіденційність дітей. У разі висвітлення негативних подій у житті дитини або її сім'ї та таких подій, що можуть наразити дитину на небезпеку або спричинити негативне ставлення до дитини з боку найближчого соціального оточення чи громади, обличчя дитини, її ім'я, прізвище, місце проживання та навчання приховуються.

Щодо згоди батьків або законних представників

- Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину відбувається тільки за згоди законного представника дитини. Повноваження батьків або законних представників дитини мають бути належним чином підтвердженими і перевіреними. Звертаємо увагу, що у відповідності до законодавства України особи, позбавлені батьківських прав, які не вступили в батьківські права, опікуни над майном дитини, родичі другої-третьої лінії споріднення не є законними представниками дитини.
- Якщо батьки або один з них є особою, яка порушує права дитини або вчинив стосовно неї кримінальне правопорушення, згоду на розповсюдження інформації про дитину має надати орган опіки та піклування за місцем проживання дитини;
- Важливо враховувати, що хрещені, чоловік або дружина опікуна, брати і сестри дитини не мають повноважень законного представника дитини, а у разі усиновлення дитини - її біологічні брати і сестри втрачають з усиновленими родинні стосунки.

Щодо дітей, які стали жертвами або свідками злочинів

- Незалежно від будь-якої згоди, наданої законними представниками, журналісти мають дбати про фізичний та емоційний стан і гідність дитини, про яку йдеться в журналістському матеріалі. Якщо оприлюднюються відомості, що можуть зашкодити фізичному та емоційному стану й гідності дитини, її обличчя та персональні дані приховуються.
- Запрошуючи дитину, яка стала свідком або жертвою травматичних подій або злочину, необхідно враховувати, що дитина вже травмована цими подіями. Пригадування, переказ цих подій обов'язково стане додатковим травмуванням для дитини. Тому необхідно мінімізувати негативні наслідки – уникати додаткового опитування про такі події.
- Дитину доцільно опитувати лише тоді, коли обставини події не можна повно і достовірно встановити за допомогою інших осіб і матеріалів, оскільки опитування може викликати стрес у дитини. А крім того, внаслідок особливостей сприйняття навколишніх подій, а також пам'яті і мови дитини повідомлена нею інформація не завжди може об'єктивно відтворювати подію.
- Важливо враховувати хто саме є кривдником дитини. У разі, якщо кривдником є безпосередньо член сім'ї, батьки або особа, з якою проживає дитина, необхідно вживати заходів не тільки до покарання кривдника, а й до інформування дитини – з ким вона залишиться після вилучення з сім'ї або відокремлення кривдника. Арешт кривдника в прямому ефірі є недостатнім для захисту дитини. Має відбутися передача дитини органу опіки та піклування, його соціальним службам для забезпечення безпеки дитини.
- Під час з'ясування у студії та поза нею основних обставин травматичної події або злочину свідком або жертвою якого стала малолітня або неповнолітня дитина, варто враховувати загальні правила, які законодавство утримує стосовно допиту малолітніх і неповнолітніх свідків (передбачених статтею 142 КАСУ, іншими процесуальними законами, як це передбачено вимогами ч2. статті 12 Конвенції ООН про права дитини).
- Дитині необхідно роз'яснити, що вона може відмовитися від участі у програмі, хто може побачити її розповідь, не вдаватися до протиправних переконань (шантажування, залякування) дитини брати участь у програмі.
- Звертаємо особливу увагу, що навіть судові провадження здійснюються у закритому судовому засіданні якщо розглядаються справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; або є необхідність запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи;
- Під час опитування дітей-жертв сексуального насильства важливо враховувати багато факторів: рівень розвитку дитини, тяжкість сексуального насильства та інформацію, отриману від батьків або інших джерел. При цьому необхідно дотримуватися етично-моральних аспектів цієї процедури, застосовуючи індивідуальний підхід до дитини-жертви, щоб уникнути додаткового психотравмуючого впливу на неї нагадуванням про те, що трапилось.
- Щоб участь у програмі не викликала у дитини стресу, великого хвилювання, необхідно забезпечити спокійну доброзичливу обстановку під час зйомок. Важливо забезпечити присутність поруч із дитиною дорослої особи, якій вона довіряє і поруч із якою відчуває себе спокійно (це не може забезпечити висока посадова особа або незнайома дитині людина попри її фахову підготовку).

- Присутність особи, якій дитина довіряє, не лише забезпечує спокійну для дитини атмосферу. Такі особи можуть допомогти знайти індивідуальний підхід до дитини, оскільки вони знають особливості її розвитку, можуть допомогти переформулювати певні питання у спосіб, що були б зрозумілими для дитини. Крім того, вони можуть звернути увагу на певні особливості її світосприйняття, пам'яті, мови тощо. Такі відомості можуть мати важливе значення для об'єктивності викладу подій.
- Важливо для запобігання психічному впливу на дитину, видалити із студії осіб, які підозрюються або вчинили жорстоке ставлення або злочин щодо дитини, яка спричиняє негативний вплив на дитину (наприклад, дитина боїться цієї особи).
- Імена та інша інформація, що може викрити/встановити особу малолітньої або неповнолітньої людини, задіяної у кримінальному провадженні як жертва чи свідок, не повинна розголошуватися на будь-якій стадії процесу.
- Обов'язкове до виконання судове рішення, пов'язане з малолітніми та неповнолітніми (у тому числі жертвами та свідками), можна розголошувати, проте не повідомляючи жодної особистої чи іншої інформації, за якою можна зрозуміти їхні персональні дані.
- Необхідно подбати, щоб розголошувана інформація у разі її поєднання з інформацією, опублікованою/продемонстрованою в інших джерелах, не створювала можливості викриття особи дитини.
- Телебачення не повинно в своїх передачах подавати насильство як пересічну подію; детально описувати спосіб, в який це насильство вчинено; визначати ситуацію, яка спричинила насильство, безвихідною, а причини - такими, що виправдовують цей вчинок. Має бути надано коментар психолога і юриста, які засуджують насильство і пояснюють, що з будь-якої ситуації існує інший, ненасильницький, вихід; та наведено титри з інформацією про телефони довіри та соціальних служб.

Дуже важливо: Для максимального врахування інтересів та прав дитини радимо враховувати рекомендації викладені у «Керівні принципи ООН що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів» (електронний доступ: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_e54)

Щодо дітей, які вчинили злочин або правопорушення

- Інформація про перебіг кримінального процесу проти дитини або вироку, винесений у таких справах, не повинні розголошуватися. Також забороняється робити аудіо та відеозаписи таких процесів.
- Висвітлення проблем дітей, які перебувають у конфлікті з законом, як правило, фокусується на вікових причинах злочинності, на природній схильності дітей до злочинів, що є абсолютно невиправданим;
- Сам факт вчинення дитиною діяння, яке передбачено кримінальним кодексом, як злочин, не може бути підставою для визначення винуватості дитини. Визначити винуватість може тільки суд.
- Попри те, що дитина вчинила діяння, яке може бути визначене як злочин, не можна обмежувати права дитини. Саме тому Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекс передбачають спеціальні процедури допиту, досудового та

судового слідства для неповнолітніх, а малолітні взагалі є невідповідними. Навіть судові провадження здійснюються у закритому судовому засіданні якщо обвинуваченим є неповнолітній.

- Законодавство України з останньою редакцією Кримінального процесуального кодексу України запроваджує ряд процедур щодо детального вивчення виховної спроможності сім'ї підозрюваного неповнолітнього і як причини вчинення діяльності, і як складової процесу виправлення дитини.

Щодо протидії участі дітей у збройному конфлікті

Національне законодавство України, а саме Закон України «Про охорону дитинства» (Стаття 30) забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганду серед дітей війни і насильства. Закон про військовий обов'язок та військову службу (Стаття 15) визначає, що на строкову військову службу призиваються громадяни України, яким виповнилося 18 років. Держава має вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними.

Висвітлення в засобах масової інформації випадків участі дітей у збройних формуваннях та у військових діях як приклади героїзму є таким, що суперечить законодавству України та Конвенції ООН про права дитини, положень Факультативного протоколу до Конвенції ООН з прав дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Пропоновані методичні рекомендації дозволять виконати вимоги законодавства про охорону дитинства, а саме про заборону пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.

